Д. I 466/14 Инв. Д. 680/1942

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА
ИЗДАВА МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ
№ 14.

Стр. 111

ВЪ ГРЪЦКИ ПЛЕНЪ

ОТЪ

ГЕОРГИ САВЧЕВЪ

ДАРЪ
ОТЪ
МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1931

www.alib.mk

ИЗДАНИЯ

НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

I. ОТДѢЛНИ КНИГИ:

Зора Здравева, Съчинения на Р. Жинзифовъ. 1927, стр. 133, ц. 50 л.

Хр. Силяновъ, Писма и изповѣди на единъ четникъ. 1927, стр. 211, цена 50 лева.

Л. Милетичъ, Документи за противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ и гръцкитѣ власти въ Македония презъ 1912—1913 г., 293. Цена 100 лева.

Проф. А. М. Селищев, Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северозападной Македонии (С этнографическою картой Полога). Цена 150 лева.

Мария Милетичъ-Букурещлиева, Македония въ българската поезия.1929, стр. 227, ц. 60 лева.

Г. Ст. Кандиларовъ, Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ. 1930, стр. 200+VIII. Цена 60 лева.

L. Milétitch, Documents relatifs aux actions antibulgares des pouvoirs serbes et grecs en Macédoine au cours de l'année 1912—1913, p. 300. Prix 130 leva.

D. Iaranoff, La Macédoine Économique. Avec une carte. Sofia, p. 211. Prix 100 leva.

Проф. А. М. Селищев, Славянское население в Албании. (С илюстрациями в тексте и с картою Албании). София, 1931, стр. 352, ц. 120 лв.

Добри Христовъ, 66 народни пѣсни на македонскитѣ българи. Събрани и разработени съ съпроводъ на пияно. — (Dobri Christov, 66 chansons populaires des Bulgares macédoniens. Recueillies et transcritse avec accompagnement de piano). — София, 1931, стр. 172, цена 150 лева.

www.dlib.mk

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА

ИЗДАВА МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

№ 14.

ВЪ ГРЪЦКИ ПЛЕНЪ

ОТЪ

ГЕОРГИ САВЧЕВЪ

ДАРЪ
ОТЪ
МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1931

www.dlib.mk

Народна библиотека — Скопие
Д Инв. № 680/1942

ДАРЪ
ОТЪ Македон. Научен Институтъ

Р
1957

www.dlib.mk

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ

Въ гръцки пленъ.

Отъ Г. Савчевъ.

1.

Нечия силна ржка раздруса рамото ми. Разтварямъ сънни очи и не мога да позная другаря си; неговото лице се бѣ измѣнило, потъмнѣло, а въ очитѣ му — ридаеше нѣкаква тревога.

— Да вървимъ! Нашитѣ отдавна заминаха.

Безъ да мога да се опомня скочихъ и бързо надѣнахъ раницата си.

Моятъ другарь ме гледаше все така нерадостно, тревожно.

— Кжде? — попитахъ и самъ се уплашихъ отъ гласа си; сѣкашъ другъ нѣкой говорѣше.

Той не ми отговори. И двама мълчаливи, приведени подъ тежестьта на раницитѣ, поехме стръмния пжть къмъ гр. Крушево.

Зората вече загасваше и последнитѣ звезди. Истокъ руменѣеше. Тамъ нѣкжде въ безкрайностьта се откроявaха призрачни дворци, цѣлитѣ обсипани съ пурпуръ и злато. Още нѣколко трепети на зората — и слънцето, кър-

www.dlib.mk

ваво-червено, се усмихна всрѣдъ небесната синевина.

И двамата зъзнѣхме. Единъ старъ брѣстъ бѣше ни приютилъ — и сега тръпнѣхме отъ упоителнитѣ милувки на нощьта.

Съ каква радость посрещнахъ утрото! Всѣка слънчева милувка, като опоителенъ балсамъ се разливаше въ кръвьта; сърцето отново се пробуждаше. Благословенъ бжди, живителенъ топликъ! Още нѣколко твои ласки и животътъ за насъ отново ще разкрие своя чаръ и сила. Съ неудържимъ възторгъ затананикахъ нѣкаква пѣсень, а моятъ другарь — все тъй упорито продължаваше да мълчи.

— Кжде отиваме? Не е ли все едно? — Тамъ нѣкжде въ безкрая се разтапятъ цѣли замъци; небето е синьо, листата — зелени и сочни; изъ всѣка шубрьчка пѣе славей, пръпкатъ малки птиченца. Природата се събужда отъ нощния си сънъ, ликува и пѣе въ своята празнична премѣна.

Но моятъ другарь е нѣмъ къмъ тая красота. Лицето му е посърнало, тжжно. Нѣкаква мжка дълбае бръчки около устата му. Той иска да проговори, но нѣма вѣра въ гласа си. Той е тъй печаленъ, когато азъ и цѣлата природа треперимъ въ неудържима радость.

— Знамъ, весело ти е, прошушна той, — ти си цѣло дете, нищо не знаешъ.

www.dlib.mk

Моята усмивка бърже угасна. Смѫтна тревога вледени сърцето ми.

— Но, говори, какво е станало?

Той пакъ не ми отговори. Взрѣ се продължително въ лицето ми и печално обори глава.

— Да, приятелю, съ насъ е свършено, ние сме пленници.

— Пленници? Не — ти се шегувашъ. Ти винаги обичашъ да се шегувашъ. Не чувашъ ли, тамъ нашитѣ още се биятъ. Мислишъ, че противникътъ така лесно ще пробие фронта?

Моятъ приятель горчиво се усмихна.

— Колко си наивенъ! И блазе ти, че може да вѣрвашъ. Но ти още нищо не знаешъ.

— Но говори!

— Страшно е да се говори. Нашитѣ сѫ напуснали фронта къмъ Добро-поле. Пѣсеньта ни е изпѣта. Французитѣ вървятъ по диритѣ ни; отвсѣкѫде ние сме като въ обрѫчъ. Днесъ или утре — ще чуемъ и тѣхната пѣсень.

Нѣщо писна въ ушитѣ ми. Стояхъ единъ моментъ като замаянъ, гледахъ другаря си, безъ самъ да мога да разбера, сънъ ли е всичко туй или действителность.

— Има заповѣдь, утре да бѫдемъ въ Гостиваръ.. Въ Скопье непрiятелтъ ще ни срещне съ разтворени обятия.. Тамъ ще сложимъ орѫжието... Сега ясно ли ти е?

Отново забумтѣха ушитѣ ми. Стори ми се, че нѣкаква демонска трѫба прозвуча въ ду-

www.dlib.mk

шата ми. Почувствувахъ какъ кръвьта ми истива... Ржката ми конвулсивно потрепваше.

Сега вече всичко ми е ясно. Съ свѣткавична бързина се преплетоха въ съзнанието ми всички догадки и предположения — и жестоката истина изведнажъ блесна предъ мене.

— Пленници? Цѣлото българско войнство въ пленъ?

Стори ми се, че нѣкаква тежка верига притисна душата.

Още малко и ще се задуша. Трелитѣ на славея ми се сториха като прокобни гласове — всичко потъмнѣ и се слѣ въ сива безразлична краска, гдето бавно умираше и сетната ми радость... Проклятие неволно се изтръгна изъ устата ми.

— Кжде отиваме ние? Кжде отива България?

— Къмъ своята Голгота — сѣкашъ, ревѣше нѣкаква адска музика.

— Каква демонска ржка скова духа на българския войнъ та по единъ капризъ на неумолимата сждба стотици-хиляди униваха при тревожната мисъль за своята печална неизвестность?

Ние се възземахме вече по змиевидния пжть къмъ Крушево. Далече въ прилепското дефиле се чернѣеха върволици, които, покрити въ прахъ, трептѣха въ лжчитѣ на палещето слънце. Тия живи върволици, прилични поскоро на призраци, едва кретаха подъ войниш-

www.dlib.mk

кия товаръ. По прозрачно-чистото небе се рѣеха огромни бѣли пеперуди — непріятелски аероплани, които дебнѣха стжпкитѣ на българското войнство. Тревожното бръмчене и пукота на картечницитѣ сепваха отъ време на време утринната дрѣмота на дефилето. А татъкъ нѣкжде, къмъ Прилепъ, грамадни стълбове димъ и огнени езици се преплитаха къмъ небесата за да възвестятъ своя протестъ за похитено богатство и слава.

Азъ гледахъ неподвиженъ, и цѣлата тая картина все повече и повече се отпечатваше въ съзнанието ми.

— Запалватъ складове съ храни, съ муниции; нашитѣ запалватъ всичко въ своето отстжпление. Като че ли нѣкаква стихия шествува изъ мъртвото прилепско поле и бърза да остави неизличимия печатъ на разрушението.

Предстоеше ни много пжть до Крушево. Все така мълчаливи, ние, отново приведени подъ тежестьта на раницитѣ, закретахме къмъ висината. Въ мене живѣеше едно потайно чувство: да се възмогна по-скоро на върха за да огледамъ свободно цѣлата околность. По пжтя застигнахме други двойки, войници, всички все така уморени и съ нѣмъ въпросъ на лицето. Въ погледа на всѣки се прочиташе нѣщо скръбно, нѣщо мжчително, което говорѣше за човѣшка безнадежность.

Подъ насъ, въ нанадолището, въ завоитѣ,

www.dlib.mk

сивитѣ върволици хора все повече и повече приближаваха, като че ли нѣкаква страшна сила ги гонѣше. Нѣколко аероплани като бѣли пеперуди летѣха низко надъ тия върволици и непрестанно сипѣха картеченъ огънь по налѣгалия изъ пѫтя мравунякъ. Отъ време навреме се чуваха пушечни залпове отъ нашитѣ войници по посока на тия неканени гости. Но тая стрелба не бѣ ефикасна и аеропланитѣ отново се издигнаха високо и бързаха да отнесатъ въ своя лагеръ радостната весть за нови неприятелски жертви.

Човѣшкиятъ мравунякъ отново се надигаше за да поеме своя мѫчителенъ пѫть.

2.

Нощьта ни обгърна, студена и неприветна. На небето не трепна нито една звезда. Тя нависна черна и огромна, като нѣкоя зловеща птица. Бѣше ни обгърнала съ студенина и тревога и ние съ моя другарь вървѣхме и падахме. Спъвайки се при всѣка крачка, ние почти не се виждахме единъ другъ. Той вървѣше нѣколко крачки следъ менъ, но подъ глухия ритъмъ на нашитѣ стѫпки, чувствувахме, че сме заедно. Поели пѫтя къмъ Гостиваръ — пѫть неравенъ, минаващъ презъ гори и долини, бързахме да се подслонимъ въ нѣкое близко село. Всѣки мигъ буря можеше да се разрази. Студениятъ вѣтъръ пищеше низъ клонитѣ на дърветата и

www.dlib.mk

неговиятъ демонски кикотъ предричаше буря. Увитъ въ своето тънко одеало, което вѣтърътъ се силѣше да отнесе, азъ тичахъ напосоки и тревожно подканяхъ другаря си да ме следва за да избѣгнемъ стихията. Далеко надъ насъ небето се процепи отъ огнена стихия, която разкри цѣлата преизподня. Следъ малко се чу гръмъ, който бавно заглъхна въ далечината. Огненитѣ езици зачестиха. Бурята все повече се приближаваше. Прокапаха първитѣ капки едъръ дъждъ. Мракътъ стана непрогледенъ.

Накжде да вървимъ? На две крачки не се виждаше нищо. Чакахме нова продължителна свѣткавица да ни освѣти пжтя. И ето, ние сме предъ нѣкаква си кошара. Едва не се блъснахме въ нея. Изоставена, съ полуразбита врата, която се блъскаше отъ вѣтъра, тя по-скоро приличаше на нѣкакъвъ капанъ. Вжтре палнахме кибритъ, огледахме я; въ срѣдата нѣкжде се бѣлѣеше пепелище съ разхвърлени съчки. Радость озари лицата ни. Ще можемъ да накладемъ огънь, да се стоплимъ и да преспимъ.

Бурята вънъ се бѣ разразила въ стихийната си сила. Тя блъскаше вратата, дъждъ проникваше дори до огнището; съ голѣмо усилие можахме да премрежимъ вратата съ одеяла и да спремъ страшния натискъ на вѣтъра.

Скоро весело забумтѣ огъньтъ. Уморени и гладни, ние седнахме около него и всѣки се унесе въ мислитѣ си. Нѣколко хапки хлѣбъ и сирене ме посъживиха. Стори ми се, че никога тъй

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПЈЕ
www.dlib.mk

сладко не съмъ ялъ. Приютенъ и при веселитѣ пламъци на огнището, азъ си спомнихъ за дома, спомнихъ си моменти отъ детинството, когато безгриженъ и веселъ, клекналъ до печката въ топлата стая, слушахъ какъ мама разказваше приказка за Змея Огнянъ и за Царската дъщеря, която тоя змей залюбилъ и сетне погубилъ. Въ тия приказки се разправяше за нѣкой си Кощей Безсмъртни, който изяждалъ живи хора и не се насищалъ. Не е ли тая приказка сега действителность? Войната не е ли този Кощей? Не изяжда ли тя милиони сѫщества и пакъ остава ненаситна и алчна?...

И много други спомени бликнаха въ умората ми душа. Едни ме галѣха съ своята свѣтлина и радость, а други — тъмни и неприветни — за мигъ я изтудяваха. Мѫка за нашата неизвестность; какво ще стане утре съ насъ, кѫде отиваме и какво ни чака, сви сърцето ми въ мѫчителна болка. Моятъ другарь сѫщо бѣ задрѣмалъ въ нѣкакъвъ хубавъ споменъ. По устнитѣ му играеше нѣкаква мила усмивка.

За първъ пѫть душата ми освѣтли отрадна мисъль: да избѣгаме, да се доберемъ до своята родина. Неузрѣла още тая мисъль, азъ не искахъ да я сподѣля съ другаря си. Но тя събуди въ мене плаха вѣра и надежда.

Така полулегналъ до огнището, азъ чувствувахъ, какъ тя все повече ме завладява и преизпълня съ радость. Но, ако не успѣемъ? — друга тревожна мисъль изведнажъ смути волния полетъ на душата.

www.dlib.mk

— Ако противникътъ ни открие, какво ще стане съ насъ? — Дълго още се борѣхъ съ тая тревожна мисъль, докато умората надѣлѣ. Азъ чувствувахъ, какъ сладка дрѣмота ме упива и се оставихъ да ме завладѣе сънътъ.

3.

Новиятъ день се роди за непосилни тревоги и изпитания. Нашата пленническа сждба бѣ явна за всички. Лагеръть, гдето отпочиваха войсковитѣ части, прикритъ между шубръчки и дървета за да избѣгне наблюдателното око на аеропланитѣ, гъмжеше отъ войници, които съ унили погледи се мжчеха да се примирятъ съ сждбата си. Тукъ-таме пръснати на групички, прашнитѣ и жалки фигури на войницитѣ наподобяваха стадо овце, което нѣкоя неумолимо-жестока ржка караше на заколение. Кола, добитъкъ, хора — по цѣлото протежение на бивака се мѣркаха сѣнки, като че ли бѣ настанало второ пришествие, гдето провидението отдаваше възмездие на душитѣ.

Една печална мисъль удари неизличимъ печатъ върху лицата на всички. Едно непоносимо разочарование: за спечеленото презъ дългогодишната война и безвъзвратно загубено въ единъ мигъ по каприза на сждбата. Духътъ на българския войнъ бѣ съкрушенъ; той тревожно се питаше: де останаха миналитѣ подвизи и слава? Какво

www.dlib.mk

остана отъ блѣскавитѣ епични борби, които обезсмъртиха войнствената сила на България? Коя бѣше тая престжпна рѫка, която откѫсна най-здравата бръмка отъ героичната верига, та въ единъ мигъ да рухне това, което българскиятъ народъ съгради съ черепитѣ и коститѣ на офицери и войници? Като подъ неизбѣжна магическа прѫчка; като подъ страшна хипноза на неизбѣжното, всички, една мисъль, едно чувство ни вълнуваше: какъ да се откопчаемъ отъ пленническата верига, какъ да достигнемъ България. Смѫтни слухове се носѣха, че тамъ, въ милия роденъ край, неприятелски войски сѫ проникнали, опожарили сѫ села и градища, потопили сѫ въ огънь и кръвь милата родина, за която тукъ ние, съ такова себеотрицание бѣхме готови да дадемъ живота си. Укоръ и негодуване избликна къмъ тъмнитѣ сили, къмъ ония дипломатически фокусници, които държатъ сѫдбинитѣ на народитѣ въ своитѣ рѫце и които, по единъ капризъ, могатъ да рушатъ народи, да убиватъ и вѣра, и творчество. и култура.

Обрѫчътъ на неприятеля все повече ни стѣгаше. Ние броехме часоветѣ, когато трѣбваше да наведемъ унило глави и мълкомъ да понесемъ пленническата верига. Нѣкои войници сѫ виждали вече и неприятелски конни разезди. Една часть наши войници и обози, поели пѫтя къмъ Качиникъ за България, гдето една смѫтна надежда ги окрилѣваше, че ще могатъ

www.dlib.mk

да избѣгнатъ неприятелския обржчъ. Други войници, смѣли и самоотвержени храбреци, поеха въ безпжтница балканитѣ. Останалото мнозинство, било при съветитѣ на началството, било предъ явната безизходность отъ пленническата участь, чакаха търпеливо последната повеля на своята сждба.

Моята съкровена мисъль, да поема балкана, не намѣри съчувствие у моя приятель. Ние бѣхме се заклѣли съ него да се не дѣлимъ. Отъ непоносимия пжтъ и дневенъ зной, отъ безсънницитѣ и влажни нощи на открито, азъ чувствувахъ какъ постепенно силитѣ ме оставятъ. Получихъ простуда и силна треска. Моятъ другарь не се отдѣляше отъ мене; често пжти трѣбваше да ме носи, а това го уморяваше. Затова нашиятъ пжть къмъ Скопье ставаше все по-труденъ. Когато треската ме обори и моитѣ сили съвършено ме изоставиха, моятъ другарь насила ме дотътра до едно село и тамъ, въ една гостоприемна селска хижа, сериозно се загрижи за живота ми. Азъ чувствувахъ какъ подъ палещитѣ милувки на болестьта, бавно се топи животътъ ми, но ми бѣше леко, тъй леко на душата, като че ли тя се освобождаваше отъ своята плътска обвивка, готова да полети къмъ свѣтлитѣ кржгове, които трескавата ми фантазия рисуваше. Старата хазяйка — селянка, непрестанно бѣше надъ мене. Така преминаха три дни въ страшна борба между живота и смъртьта.

www.dlib.mk

Една зарань азъ се събуждамъ и ми е леко и свѣтло. Руменецъ заигра по изпитото ми лице; здравето започна да се възвръща и ние трѣбваше да продължимъ пѫтя. Дековилката, която отнасяше ранени и болни бѣ препълнена. Моятъ другарь искаше да ме настани, но това бѣ невъзможно; трѣбваше да легна върху тѣлото на другъ, тъй много бѣ препълненъ вагонътъ! И когато съ голѣма мѫка можахъ да намѣря мѣсто, да се свия до другъ единъ войникъ, последниятъ силно запротестира и, водимъ отъ инстинкта да се спаси, започна да ме изтласква. Това бѣше решителенъ моментъ, следъ 2 минути тренътъ тръгваше. Ядосанъ и възбуденъ отъ егоизма на тоя войникъ, въ момента не можахъ да се овладѣя и захвърлихъ върху него кърпата съ домати, които облѣха лицето му. За да избѣгна скандала, азъ не можахъ да остана повече тамъ, слѣзохъ отъ вагона. И после, когато разбрахъ, че този тренъ е пристигналъ благополучно и всички войници сѫ се спасили отъ неприятелския обръчъ, азъ се ядосахъ за тая моя нетактичность. Тя реши и моята пленническа сѫдба.

4.

Заповѣдьта за предаване оржжието бѣ пристигнала. Цѣлата армия се проточи къмъ Скопье, гдето французски части трѣбваше да ни обезоржжатъ. На 2—3 клм. пѫтьтъ къмъ

www.dlib.mk

Скопье бѣ задръстенъ отъ обози и войска. На нѣколко пункта французкитѣ войници, пъкъ и въ протежение на 500 — 600 метра всрѣдъ шпалиръ отъ черни французки войници, нашитѣ войски и обози се занизаха. Всѣка каруца, всичко бѣше претърсено, прегледано. Войници слагаха пушкитѣ си и отминаваха обезоржжени; офицери предаваха сабитѣ, револверитѣ си. Патрони се изсипваха въ страни на пжтя и цѣли грамади се издигнаха отъ пушки и муниции. Войницитѣ продължаваха да минаватъ като презъ преса, която имъ отнемаше всичкитѣ войствени сокове. Обезоржжени и обезсилени, ние се гледахме единъ другъ и въ душитѣ ни разстѣше негодуване и ропотъ противъ тая сила, която въ единъ мигъ изтощи войнствения организъмъ на България. Задъ насъ стоеше на купища на купища злато, цената на това обезоржжение — и ние го гледахме съ болка и разочарование.

Отъ прозорцитѣ на кжщитѣ ни гледаха съчувствено почернѣли жени и мжже — жителитѣ на Скопье. Но тия погледи бѣха безсилни, както бѣхме безсилни и ние безъ оржжие. Нѣкои по-смѣли войници се отбиваха въ кжщитѣ, гдето добри хора ги преобличаха и тѣ ставаха скопски граждани, водими отъ желанието следъ това да избѣгатъ въ България. По-сетне тази игра бѣше открита отъ французитѣ и много отъ войницитѣ бѣха хванати и арестувани. Патраули охраняваха всички улици на

www.dlib.mk

града и мѫчно можеше войникъ да се отклони отъ пѫтя.

Нашиятъ бивакъ бѣши опредѣленъ на 2 клм. отъ града. Тамъ трѣбваше войскитѣ да си починатъ, да се нахранятъ и преведе въ редъ човѣшката наличность, да се сформиратъ дружини и назначатъ началницитѣ имъ.

Ние бѣхме въ грозна неизвестность. Разни слухове тревожеха войнишката душа и тия слухове бѣха чудовищни, невѣроятни. Говорѣше се, че следъ нѣкой день всичкитѣ войски ще потеглятъ за България; че примирието е сключено; че всички ще се върнемъ по домоветѣ си. Тоя слухъ оживяваше лицата на всички, но никой не смѣеше да се радва, защото всѣки въ душата си хранѣше червея на съмнението.

Маршрутътъ ни бѣ Велесъ. И когато дългитѣ върволици се проточиха за тоя градъ, всички офицери и войници чакаха по-нататъшниятъ маршрутъ да опредѣли сждбата ни. Ако пѫтьтъ ни завие къмъ Прилепъ, ние сме изгубени. Но, ако тоя пѫть мине Вардара, нашето тържество би било неописуемо.

Никога не съмъ прекарвалъ такава тревожна нощь! Общото униние силно ме засегна. Нощьта бѣше превалила вече, но отъ войницитѣ никой не заспиваше. Наклали тукъ-таме огньове, тѣ се спираха на купчини и си шушукаха. Открито агитираха и подканваха за бѣгство. Нѣколко стотинъ войника бѣха решили още тая нощь да минатъ Вардара. Никой не

www.dlib.mk

мислѣше за опастноститѣ, на които се излага. Вардаръ бѣше дълбокъ и дълбочинитѣ му непознати. Една по-смѣла група плувци, закриляни отъ тъмнината, спрѣха на брѣга, поколебаха се единъ моментъ, сетне се прекръстиха и нагазиха въ рѣката. Азъ дълго ги гледахъ, докато тъмнината ги погреба и ги загубихъ отъ очитѣ си. Каква бѣ сждбата на тия десятки момчета, не зная. Въ протежението на цѣлата рѣка се отдѣляха групички, нѣкои отъ които последваха примѣра на своитѣ другари. Тоя бѣ единственіятъ пжтъ за бѣгство. Французитѣ охраняваха добре моста за града, затова невъзможно бѣ нито единъ нашъ войникъ да мине презъ него.

Моятъ другарь дълго се колебаеше. Но, когато азъ настояхъ, когато го упрѣкнахъ въ малодушие, той се реши на този подвигъ и ние, двамата, нагазихме въ водата. Моятъ другарь не знаеше да плава и азъ трѣбваше да го водя за ржка. Така извървѣхме нѣколко метра. Водата постепенно ни обгръщаше, достигна до раменетѣ и вече трѣбваше да се плава. Отсрешниятъ брѣгъ бѣше близо. Може би, още десетина метра и ние щѣхме да бждемъ отвждъ, когато остри изсвирквания процепиха нощьта. Надъ главитѣ ни писнаха куршуми. Взрѣхъ се въ отсрещния брѣгъ и съзрѣхъ тъмнитѣ фигури на френски часовои. Тѣ даваха тревога. Лудость би било отъ наша страна да продължимъ. Веднага съобра-

www.dlib.mk

зихъ, и, водейки за ржка моя другарь, веднага се върнахме назадъ. Цѣли измокрени, ние бързо поехме пжтя къмъ бивака и търсѣхме по-буенъ огънь да се изсушимъ. Посетне се разбра, че френскитѣ патраули сж усилени и минаването Вардара е рисковано, почти невъзможно.

Цѣлата нощь не мигнахъ. Не оставаше нищо, освенъ да се примиримъ съ сждбата си.

Сутриньта всички поехме пжтя за Прилепъ. Въ тревожнитѣ гласове на войницитѣ за сждбата на избѣгалитѣ имъ другари, азъ прочитахъ безнадежна мжка за нѣщо изгубено безвъзвратно. Мжчителенъ бѣше тоя пжть. Едно страшно мълчание царуваше наоколо. И хора, и добитъкъ — всичко, като че ли бѣ потиснато отъ униние. И когато при насъ се изпрѣчи високата Бабуна планина, нашитѣ страдания бѣха непоносими. Стръмниятъ пжть, който лжкатушеше изъ пазвитѣ на планината, наподобяваше Голгота. Тамъ, на върха е може би и нашето разпятие. Но, какъ ще се стигне до тамъ? Лѣтниятъ зной и прахъ, умората отъ дългия пжть, всичко това спираше дишането и трѣбваше често да почиваме за да смогнемъ, преди да настжпи нощьта, да се изкачимъ горе, а после, при надолището на планината, е по-лесно. Азъ вече бѣхъ се въззелъ къмъ върха и тежко дишахъ. Прострѣхъ се въ изнемога на единъ камъкъ. Взрѣхъ се въ стръмнитѣ извивки на пжтя: човѣшкиятъ

www.dlib.mk

мравунякъ едва пъплѣше. Надъ главитѣ ни облаци прахъ. Картината бѣше страшна. И хора, и добитъкъ, съ кръвясали очи отъ жажда и зной, едвамъ кретаха, като пребити. Изъ козитѣ пѫтеки на планината, отъ всѣкѫде пъплѣха овце и говеда — единственятъ запасъ за войската, който французитѣ ни оставиха за прехрана. Когато всичко се спусна въ нанадолището за Прилепъ, ние бѣхме нѣми свидетели на забави, които италиянскитѣ войници си устройваха. Наредени изъ пѫтя, тия войници хващаха най-тлъститѣ овце и предъ очитѣ на всички ги отвличаха. Тая пладнешка кражба, колкото и весела да бѣше за тѣхъ, въ душитѣ на нашитѣ болезнено отекна. Докато доближимъ до Прилепъ, отъ цѣло стадо овце, едва оцѣлѣха 30—40. Участьта и на добитъка бѣше сѫща. Тревогата на нашето началство не бѣше малка. Какъ ще продоволствуватъ цѣлата дружина, когато цельта на нашия пѫть бѣше още далечъ? Знаеше се, че всички пленници отъ девизията трѣбва да се концентриратъ въ Леринъ. Може би, два или три дни пѫть ни предстоеше. И когато нѣкои наши офицери разправиха на италиянскитѣ офицери за тоя грабежъ, последнитѣ се усмихваха, свиваха рамене. Негодуването ни бѣ страшно. Културна нация, а краде всрѣдъ бѣлъ день, предъ очитѣ на всички ни краде. Трѣбваше да бѫдатъ тукъ европейски журналисти

www.dlib.mk

и сами да дадатъ атестация за тия културни похвати.

Прилепъ гъмжеше отъ неприятелски войски. Голѣмитѣ складове край града още димѣха. Германцитѣ бѣха успѣли да запалятъ всичко: храна и муниции за да не оставятъ нищо въ ржцетѣ на противника. Когато минавахме изъ главната улица, отъ прозорцитѣ надничаха унилитѣ и плахи лица на прилепчани. Тѣ единствени оплакваха нашата жестока участь.

Нашиятъ бивакъ бѣ опредѣленъ вънъ отъ града, по шосето за Битоля. Нощьта ни свари въ пустото поле. Трѣбваше да преспимъ, за да поемемъ отново пжтя за Битоля. Нашиятъ бивакъ бѣ заобиколенъ отъ френски патраули, все черни войници, които, при лунното освѣтление, приличаха на демони, които пазѣха да не се отлжчи отъ ада нѣкой отъ грѣшницитѣ. Колкото и грозни, толкова по-добродушни бѣха тия хора. Тѣ често се усмихваха и бѣлитѣ имъ зжби свѣтѣха, като че ли нищо друго не се виждаше, освенъ зжби. Въ Прилепъ Франция бѣ събрала всички племена отъ своитѣ колонии. Имаше занзибарци, мароканци, зуевци и пр. и пр. Нашитѣ войници, несвикнали съ тая човѣшка грозота, отвръщаваха се, когато гледаха бръмкитѣ по носа и кървавитѣ белези по лицата на тия диви народи.

www.dlib.mk

5

И въ Прилепъ и въ Битоля — все тия черни войници! Тѣхния оброчъ все повече и повече ни затѣгаше. Нито тѣ, нито нашитѣ войници можеха да се разбератъ. Колкото повече се приближавахме къмъ Леринъ, толкова повече губѣхме свободата си. Тия черни демони сумтѣха като евнуси, следѣха стжпкитѣ ни и, при едно най-малко неподчинение, показваха острилото на своитѣ щикове. Много наши войници изпитаха прикладитѣ имъ. Когато приближихме Леринъ, гдето ни предстоеше да починемъ по-дълго, едва тогава разбрахме, какво нѣщо е да бждешъ пленникъ.

Войнишкиятъ бивакъ бѣ заобиколенъ отъ кордонъ патраулъ. Дори чешмитѣ, отгдето точеха вода — и тамъ пазѣха часови. Въ тоя лагеръ офицеритѣ бѣха отдѣлени въ една казарма въ Леринъ и всички войници останаха на произвола, безъ началство. Всѣки день черницѣ вземаха по стотина-двеста войника и ги отправяха за нѣкжде. Цѣлиятъ лагеръ бѣ разпредѣленъ на групи и всѣка група чакаше своя редъ, за да потегли къмъ неизвестността. Азъ и моятъ приятель бѣхме въ групата отъ 200 или 300 човѣка. Когато се научихъ, че жребиятъ ни е, да бждемъ въ гръцки ржце, моето отчаяние бѣше страшно. Отъ сега, мислѣхъ си азъ, ще се почнатъ истински страдания.

Една зарань, нашата група, събудена ра-

www.dlib.mk

но, потегли подъ тежка охрана на чернитѣ. Кѫде ни водятъ, какво ще стане съ насъ? — питахме се единъ другъ, но никой не знаеше. По-късно можахме да разберемъ, че нашето назначение е да стигнемъ въ Лариса. Отъ тамъ съ трена щѣли да ни изпратятъ въ Атина.

Въ душата ми живѣеше една смътна радость: ще видя поне Пелопонесъ. Ще видя високитѣ и вѣчно мъгливи върхове на Олипъ, тѣхното разкошно подножие къмъ морето, гдето сѫ ставали нѣкогашнитѣ олипийски игри. Ще преспя една нощь, може би, близо до боговетѣ при нѣкогашнитѣ гръцки божества. Отъ заоблаченото чело на Олимпъ ще чуя, може би, гръмовния гласъ на Зевса, ще почуствувамъ усмивката на Афродита и нѣжнитѣ ласки на Дияна, ще позная цѣлия митъ на древния творчески гений на Гърция. Изъ моя пѫть оживѣ цѣлиятъ древенъ култъ и азъ се вълнувахъ отъ детска радость, че ще мога приживе да видя тия бележити мѣста.

Замръкнахме въ едно малко село, гдето ни чакаха гръцки войскови части. Тамъ чернитѣ ни предадоха подъ брой на гърцитѣ. Колкото и лоши да бѣха чернитѣ ни водачи, сега, следъ тѣхното заминване, ние почувствахме, колко тѣ сѫ по-добри отъ новитѣ ни мѫчители. Груби, надменни лица, арогантни обноски, още въ първия мигъ показаха, колко горчива ще бѫде нашата сѫдба. Нѣкои войници бѣха нашибани безъ причина, други ритани,

www.dlib.mk

трети — оплюти. Надъ всичко туй съскаше като змия неразбрания гръцки язикъ.

Въ подножието на доста гола планина нашиятъ лагеръ бѣше се сгушилъ въ една долчинка. Есеньта, студена и неприветна, все повече ставашо дръзка и нашепваше за настжпващата зима. Изложени на течението на вѣтъра, който брулѣше отъ всички страни, ние не можехме да подадемъ глава изъ своитѣ палатки. Завалѣ дъждъ, който бърже се смразяваше отъ ледения дъхъ на вѣтъра, въ тая долина на страданията. Никога не съмъ треперялъ така отъ студъ. Малкото влажна сламица, която ми служеше за постилка, като че ли бѣше отъ игли, които се забиваха въ мозъка на коститѣ и ме мжчеха ужасно. Дълго не можахъ да заспя. Всичкитѣ ми членове бѣха вкоченени и ако сънната умора наддѣляваше, азъ се мжчехъ да разпждя съня за да не премина неусѣтно въ обятията на другъ вѣченъ сънъ — смъртьта.

Една такава студена нощь азъ чухъ за първи пжть моя другарь да плаче. Тоя твърдъ по душа приятель, преминалъ всички изпитни на боеветѣ, три пжти раняванъ и по чудо спасенъ, сега бѣше се разчувствувалъ като дете и неудържимо ридаеше. Азъ се боехъ да не го смутя; нека изплаче мжката си. Боехъ се да не смутя това свето тайнство на душата, която сълзитѣ пречистватъ за да бжде достоенъ да види Бога Неговиятъ тежъкъ остроставенъ рев-

www.dlib.mk

матизъмъ го мѫчеше. Види се болкитѣ му бѣха непоносими, затова бѣ и изгубилъ всѣкакво самообладание и бѣ далъ воля на сълзитѣ си. Покъсно, когато и моятъ ревматизъмъ защрака, едва тогава оправдахъ детинската слабость на приятеля си.

Четири дни ние прекарахме въ тая долина на смъртьта, неспали, ненахранени, защото гърцитѣ ни продоволствуваха зле, даваха ни коравъ хлѣбъ, а понѣкога и вмирисано месо.

По-сетне ни стана ясно, че за насъ се отпуска всичко, каквото трѣбва, но алчностьта и разбойническиятъ инстинктъ на гръцкитѣ войници ни поднасятъ само трохитѣ. На кого можехме да се оплачемъ? Гръцкиятъ офицеръ бѣше надостѫпенъ и ония наши войници, които се опитаха да роптаятъ, бѣха немилостиво бити.

Една мразовита нощь бивакътъ ни бѣше ограденъ отъ цѣла рота гръцки войници, всички въорѫжени и натоварени за пѫть. Грубо се заудря по палаткитѣ. Чуха се груби, неразбрани изрази. Ние трѣбваше да станемъ и да се готвимъ за пѫть. Въ непрогледната мрачина и силното пищене на вѣтъра, нашето приготовление бѣ мѫчително, бавно. Това още повече озлобяваше гърцитѣ. Тѣ сновѣха между насъ, размахваха камшици, псуваха и удряха. Подъ тая тревога, изплашени, ние не знаехме какво ни очаква. Може би, по единъ тѣхенъ капризъ, ние ще послужимъ за нишани на пушкитѣ имъ. По тѣхното дивашко държане — допускахме единъ такъвъ край.

www.dlib.mk

Когато всичко бѣ прибрано и ние потеглихме плътно сбити единъ до другъ, притиснати отъ неприятелския кордонъ, струваше ни се, че е дошелъ последниятъ ни часъ. Така вървѣхме, спъвайки се въ камъни и дървета и нощьта ни се струваше безконечна. Какво не бихме дали за едничъкъ лжчъ, за едничка свѣтлина въ тая непрогледна и мразовита нощь!

Предъ насъ се разтила вече широкъ пжть, но ние го не виждаме и вървимъ мълчаливи, всѣки вдаденъ въ своята душевна тревога; вървимъ като призраци, които нечия невидима ржка тласка къмъ пропасть.

Първата усмивка на зората ободри мжченицитѣ. Лицата се съживиха, погледи блеснаха, а тукъ-таме и усмивки. Изтокъ заруменѣ и студената утринна усмивка на слънцето пробуди въ душата ни живителна струя. Деньтъ предвещаваше да бжде хубавъ, едничката благодать, за която се молѣха душитѣ ни.

6.

Ние сме въ сърцето на Тесалия. Живописна мѣстность; ту съ равни и необятни полета, ту съ планински възвишения. Татъкъ, въ далечината се виждаха камениститѣ върхове на Олимпъ, покрити съ снѣженъ воалъ. Още 2 или 3 дни пжть и ние ще бждемъ въ подножието на легендарната планина. Тукъ-таме изъ равнинитѣ се бѣлѣеха малки селца, които, въ

www.dlib.mk

далечината бѣха чудно китни и блѣстѣха на слънцето.

Нашиятъ пѫть минаваше презъ голѣмо село, жителитѣ на което бѣха предизвестени за нашето идване и ни чакаха наредени отъ двете страни на пѫтя. Жени, деца и мѫже, намусени при нашето появяване, изведнажъ започнаха да викатъ на своя езикъ. Нѣколко стари жени проклинаха, а децата — съ досадно нахалство замѣряха съ камъни и пръсть по насъ. Тая омраза къмъ българитѣ едва ли не свърши съ линчуване, ако не бѣха се застѫпили самитѣ гръцки войници.

Макаръ и уморени, не ни оставиха да престоимъ въ селото; бързо отминахме, като спрѣхме на отдихъ на 2 клм. отъ него. Но спекулативниятъ гръцки духъ, поизтрезнѣлъ отъ шовинистична упойка, веднага ни намѣри; и тамъ дойдоха всевъзможни продавачи на плодове, хлѣбъ и др. продукти. Направиха хубавъ гешефтъ. Ние бѣхме капнали отъ умора, но престоятъ ни бѣше кратъкъ. Трѣбваше вечерьта да стигнемъ въ града.

Азъ и моятъ приятель вървѣхме най-отдире на редицата. Негодуването отъ тоя страненъ приемъ, който ни указа гръцкото население, не стихваше въ душитѣ ни. Мисъльта, че презъ всѣко село или градъ, може би, ще се повторятъ сѫщитѣ сцени, бѣ мѫчителна и страшна. Струваше ни се, че ни водятъ къмъ позорния стълбъ, гдето свирепата тълпа безумствува.

www.dlib.mk

Късно презъ нощьта ние стигнахме въ малъкъ градецъ, чиито стари кѫщурки говорѣха за бедния поминъкъ на жителитѣ му. Тамъ имаше и голѣми кѫщи, но тѣ бѣха сгради държавни, гдето се помѣщаваха административни учреждения. Ние минахме презъ безлюдна улица, тъмна и неравна, освѣтена слабо отъ стари и изпочупени фенери. Настаниха ни въ едно широко помѣщение, види се нѣкогашенъ полицейски участъкъ. И тамъ, на голитѣ дъски, убити отъ умора и отъ гладъ, ние се тръшнахме като пребити. Дълго не можахъ да заспя: преживѣното презъ тоя день бѣше се отпечатило дълбоко въ душата ми и, въпрѣки умората сънътъ не идеше.

И много други войници сѫщо така не спѣха, а съ потаенъ шепотъ си разправяха нѣщо помежду си. Скръбно бѣше да гледашъ тѣзи налѣгали единъ до другъ мѫченици, които отъ тѣснота не можеха да помръднатъ. Трѣбваше цѣлата нощь да прекараме въ едно положение. Нѣколко свѣщи хвърляха мрачна свѣтлина въ помѣщението и картината добиваше по-тъмна окраска.

Сутриньта, при изгрѣвъ слънце, ние напуснахме града, изпроводени отъ любопитни погледи на жени и деца. Тоя пѫтъ не се повтори сцената въ онова село и жителитѣ ни се видѣха пò други. По тѣхнитѣ лица като че ли имаше съчувствие къмъ нашата сѫдба. Една стара гъркиня, разплакана се изпрѣчи предъ

www.dlib.mk

единъ войникъ и съ неразбранъ езикъ му даде пари. После разбрахме, че тя е имала сѫщо така синъ, загиналъ нѣкѫде по бойнитѣ полета.

Цѣлиятъ день мина въ усиленъ пѫть, съ много малка почивка. Вечерьта, при залѣзъ слънце, ние спрѣхме на единъ голъ хълмъ, отдето се виждаше цѣлото подножие на Олимпъ. Каква омайна гледка! Просторни ливади и нивя, забулени въ предвечерната дрезгавина! И надъ всичко това Олимпъ се издигаше величественъ и омаенъ, подпрѣлъ съ острия си върхъ небесния куполъ.

Ние, съ моя приятель, набързо направихме отъ платнища палатка. Събрахме снопи изсъхнала трева и нашето легло бѣше готово. Вънъ, предъ палатката, разкрихме раницитѣ си и вечерята, парче хлѣбъ и сирене, ни се видѣ така сладка следъ тежката умора, щото не останаха отъ нея и трохи.

Погледитѣ ми не се откѫсваха отъ Олимпийскитѣ възвишения. Фантазията силно заработи. При хубавата вечерна здрачевина, древното минало на Елада възкръсна съ нова сила. И когато легнахъ и затворихъ очи да заспя, митичнитѣ образи дълго милваха душата ми. Струваше ми се, че нимфитѣ слизатъ отъ снѣжнитѣ върхове, оплѣли златисти люлки и ме люлѣятъ. Всрѣдъ всички това — томителни сладки звуци отъ арфи. Това бѣха свети мигновения, сладки трепети на замечтаната душа, която

www.dlib.mk

страданията озаряваха съ поетична свѣтлина.

И сънищата ми тая нощь бѣха леки и свѣтли. И когато на сутриньта си припомнихъ тия съновидения, останахъ очуденъ. Цѣлата нощь бѣхъ носенъ въ млѣчно-бѣлитѣ ржце на нимфитѣ. Видѣхъ и златния тронъ на Зевса, отгдето той хвърляше своитѣ мълнии въ небето. Видѣхъ и огромната ладия на Нептунъ, който укротяваше морскитѣ вълни, обгърнатъ цѣлъ отъ морска пѣна. Боговетѣ на Олимпъ до единъ бѣха при мене и всѣки, поотдѣлно, ми описваше живота си...

Благодарение на хубавата почивка презъ нощьта, ние бързо се спуснахме по хълма и навлѣзохме въ безкрайната равнина. Олимпъ остана въ лѣво отъ нашия пжть и азъ често се обръщахъ да го гледамъ и да му се радвамъ.

7.

Следъ дълъгъ и усиленъ маршрутъ, стигнахме Търнава, малко градче, северозападно отъ Лариса. Въведоха ни въ голѣми казарми, гдето имаше и други наши пленници. Въ тия казарми ние бѣхме заточени като въ крепость. Вънъ пазѣха часови и на пленницитѣ бѣ забранено да излизатъ. Въ двора, ограденъ отъ самитѣ казарми, можехме да се движимъ свободно. Всѣка часть сама се продоволствуваше. Наши артелчици отиваха и взимаха отъ гърцитѣ провизии. Бѣха се образу-

www.dlib.mk

вали кухни и едва следъ толкозъ дни ние имахме топла храна. До кога щѣхме да останемъ тукъ, никой не знаеше.

Преди два дни сж отправили една партида пленници за нѣкжде. Трѣбваше да се примиримъ и да чакаме своя редъ. Въ тия казарми животътъ затече спокойно при пълна свобода и безгрижие за прехраната. Може би бѣхме 2 или 3 хиляди души. Когато гледахъ тия млади сили по цѣлъ день да се разхождатъ, да пѣятъ и викатъ, безъ да вършатъ нѣщо, тжжно ми стана при мисъльта, че ако бѣха по домоветѣ си тия работни ржце, каква благодать би било за семействата имъ! Но тукъ, като затворени въ решетка, тия творчески сили бѣха оковани. Ние бѣхме въ тая казарма единъ малъкъ градъ отъ пленници и нашиятъ животъ за да не умре въ скука, потече въ игри и развлѣчения. По цѣли дни тамъ се виеше българско хоро, гдето неизтощими млади сили се развличаха. Други играеха непрекжснато на карти, трети—даваха импровизирани театри. На всѣка крачка имаши шеги и забави и всрѣдъ тия кипещи, макаръ и изкуствено създадени възторзи, ние се забравяхме, забравяхме своята родина и мжката по нашата неизвестность.

Нашата група престоя две седмици и когато ни съобщиха да се готвимъ за пжть, радостенъ възсторгъ се изтръгна изъ устата на всички. Тоя застоялъ животъ ни бѣше омръз-

www.dlib.mk

налъ и ние горѣхме отъ нетърпение, по-скоро да вървимъ, та ако ще и къмъ своята гибель.

Пжтьтъ ни къмъ Лариса бѣше лекъ и мина въ шеги и пѣсни. Когато стигнахме въ тоя градъ, настаниха ни на бивакъ до другъ пленнически лагеръ. Бѣхме складирани тамъ като жива стока, която чака деня да бжде експедирана за нѣкжде. Бѣхме на открито, доста мочурливо поле. Нашето здраве бѣше изложено, но казаха ни, че нѣма да стоимъ много тукъ. Това ни успокои малко. И наистина, още на втория день, ние бѣхме отведени на самата гара. Цѣла върволица конски вагони зѣеха съ отворени уста, за да погълнатъ тая човѣшка стока. Притиснати единъ до другъ, ние бѣхме тъй на тѣсно, че съ мжка можеше да помѣстишъ кракъ безъ да настжпишъ нѣкого. Дадоха ни провизия за 2 дни, заключиха вагонитѣ и тренътъ полетѣ.

Задухъ, смрадъ, викове и псувни, всичко това болезнено измжчваше душата, но трѣбваше да търпимъ. Когато тренътъ спираше повечко на нѣкоя гара, отваряха вагонитѣ за въздухъ и вода, съ която трѣбваше да се запасимъ — и пакъ отново, притиснати единъ до другъ, трѣбваше съ часове да стоимъ неподвижни, да се люшкаме и блъскаме единъ въ другъ всрѣдъ тъмотата на вагонитѣ. А когато настжпваше нощьта, само вѣчно димещитѣ цигари, свѣтулкаха и наподобяваха свѣтулкитѣ въ полето. Тъй тъмно и неприветно бѣ около

www.dlib.mk

насъ! Въ това положение не можеше да се спи.

Току-що си унесенъ въ сънъ—и другарьтъ ти изохка, роптае, че си го настжпилъ, или ударилъ. Ти се стрѣсвашъ полусъненъ и се чудишъ, кжде си! Наново пакъ затваряшъ очи, унисашъ се, но неволно си блъсналъ глава отъ нѣкоя дъска и пакъ ставашъ. Така минаха два дни и една нощь, докато тренътъ ни отнесе за Атина.

Когато откриха вагонитѣ и слѣзохме, ослѣпи ни електрическиятъ блѣсъкъ на гарата. Трамваитѣ още сновѣха и публика се трупаше да ни гледа. По лицата на всички гърци имаше голѣмъ възторгъ и нѣкаква си гордость и самодоволство. Тѣхнитѣ погледи ни унижаваха още повече. Азъ почувствувахъ нѣколко насмѣшки по нашъ адресъ.

Обгърнати здраво отъ гръцкия кордонъ, отправиха ни по една стръмна улица презъ града и ние вървѣхме вече по пусти, безлюдни мѣста. Тукъ-таме нѣкои минувачи се спираха и дълго ни гледаха. Ние вече бѣхме къмъ края, къмъ периферията на голѣмия градъ и излѣзохме на шосето за къмъ казармитѣ. Слабата свѣтлина въ тия покрайнини на града не ми даваше възможность да го разгледамъ добре. Погледитѣ ми постоянно попадаха на овощни градини и на стройнитѣ фигури на кипариситѣ. Казармата ни приюти въ своя просторенъ търбухъ и ние бѣхме откжснати отъ града. Въведоха ни въ едно помѣщение, нѣкога-

www.dlib.mk

шенъ барутенъ складъ, подътъ на който бѣ отъ циментъ, а влага бѣ просмукала стенитѣ.

Още не влѣзли, полъхна гробенъ хладъ и една нетърпима миризма. Това помѣщение бѣ отредено за 100 души. Тъмно и неприветно бѣ въ него. Ние дълго стоехме като вцѣпенени и всѣки въ душата си живѣеше съ мисъльта, че тукъ ще бѫде погребанъ животътъ му. Где и какъ можеше да се легне? На влажния и попуканъ бетоненъ подъ нѣмаше постилка. Никой не бѣ се погрижилъ да нахвърли поне слама въ това адско помѣщение. Неволно погледътъ ми попадна на три изправени до стената дъски. Безъ да се бавимъ много съ моя другарь, ние бързо ги взехме съ правото на собственици. Азъ отичахъ за камъни и тухли и така импровизирахме набързо своя креватъ. Мѫчно ми стана, когато върху насъ се спираха завистливи погледи на другаритѣ ни. Но човѣшкиятъ егоизъмъ, когато предстои да се спаси живота, е оправданъ. Леглото бѣ тѣсно за двама, но при мисъльта, че долу влагата ще проникне въ коститѣ и ще разруши здравето, примиряваше ни съ това неудобство.

8.

Никога не съмъ спалъ така тежко и непробудно! Упоенъ отъ влагата, сънътъ ми като че ли бѣ преминалъ въ смъртьта.

Когато другарьтъ ми ме събуди, бѣ минало

www.dlib.mk

вече обѣдъ. Помѫчихъ се да стана, но почувствувахъ, че всичкитѣ ми стави сѫ сковани. Съ мѫка можахъ да се изправя на краката си. Въ помѣщението нѣмаше никой, освенъ мене и моя другарь. Всички бѣха вънъ налѣгали подъ лѫчитѣ на палещото слънце, за да размразятъ вкоченясалитѣ си отъ влагата тѣла. И когато слънчевитѣ лѫчи ме докоснаха, азъ едва тогава почувствувахъ тѣхната благодать и сила. Лека полека тѣлото ми се съвземаше; кръвьта като че ли отново се раздвижи въ жилитѣ, стана ми леко и приятно, но въ ушитѣ ми бучеше все още нѣкаква дива музика. За всички бѣ ясно, че именно тая гробница ще погребе нашия животъ. Но дано не бѫде за дълго! Дано само тая нощь бѫдемъ тукъ!

Изъ цѣлия казарменъ дворъ гъмжеха часови и пленници. Тукъ можеха да се срѣщнатъ отъ всички войскови части, можеха да се видятъ стари приятели, чиято участь е била неизвестна. Нѣкои сѫ тукъ вече две седмици, а нѣкои — отскоро. Но никой не знае, защо и кѫде ще бѫде отправенъ. Тукъ гръцкитѣ войници бѣха по-любезни съ насъ. Нѣкои даже участвуваха въ игритѣ, които нашитѣ устройваха; продоволствуваха ни добре и насъ ни очуди тази тѣхна рѣзка промѣна. По-интелигентнитѣ войници, които знаеха френски, бѣха се сдружили съ гръцкитѣ и можеха да се разбератъ. Азъ се запознахъ съ доста интелигентно момче, което владѣеше нѣколко язика и бѣше съ свободо-

www.dlib.mk

любиви възгледи. Говорѣше върху нашето положение, върху последнитѣ събития, а така сѫщо за литература, за изкуство. Отъ думитѣ на моя познайникъ можахъ да разбера, че България не е изгубена. Сключенъ е миръ; ние сме като временни заложници, докато се сключи Ньойскиятъ договоръ. Тия увѣрения ме ободриха, съживиха отново духа. Когато предадохъ тая весть на своитѣ другари, радостьта имъ бѣ неизчерпаема. Този симпатиченъ гръцки войникъ ме запозна съ своя другарь, синъ на нѣкакъвъ си Атински богаташъ, който обича сѫщо така изкуството и пише стихове. Той ми предложи да ни разведе изъ Атина заедно съ моя приятель. Съ каква радость очаквахме да тръгнемъ! Четирмата излѣзохме изъ казармения дворъ и се отправихме къмъ града. Азъ почувствувахъ въ душата си първия трепетъ на свободата, почувствувахъ силата на човѣшкото си достойнство. Всичко, задрѣмали мисли, идеи и спомени забушуваха съ нова сила. И гръцкитѣ събеседници гледаха очудено вдъхновеното ми лице.

Тръгнахме да видимъ най-напредъ Акропола. Трѣбваше да се качимъ на трамвая и когато потеглихме, пѫтницитѣ отъ трамвая — мѫже и жени, по-елегантно облеченитѣ, се отдръпваха отъ насъ, процеждаха презъ зѫби неприветни думи по нашъ адресъ. Но това не ме смущаваше. Моята мечта бѣ по-скоро да видя Акропола. Дълго азъ не можахъ да снема очи

www.dlib.mk

отъ грамаднитѣ колони, чиято архитектура бѣ удовително смѣла; тѣ бѣха живи свидетели за древния разцвѣтъ на гръцкото изкуство. Тамъ, подъ тѣзи грамадни стълбове, въ низината бѣ и амфитеатърътъ. Тукъ сж се давали нѣкога кървави зрелища за тълпитѣ. Мѣстата въ цѣлия амфитеатъръ сж отъ мраморни плочи, изтрити и издълбани отъ времето, но затова всички добре реставрирани, даваха илюзия на очитѣ, като че току-що амфитеатърътъ е построенъ. Въ лѣво отъ самия амфитеатъръ, задъ едно малко възвишение, видѣхме и легендарната пещера, въ която е билъ затворенъ Сократъ, пещера, тайнствена по своя произходъ, съ множество отвърстия, която е благоприятствувала на гръцката народна фантазия да създаде цѣлия свой митъ, да я насели съ мъртвитѣ души на своитѣ герои. Може би тамъ нѣкжде, въ дълбочинитѣ, е и Ахеронъ, който съ бѣлата си ладия очаква да пренесе тия души. И погледътъ отново се спира на Акропола. Каква величествена сграда, какво изкуство и могжщество се е въплотило тукъ въ мрамора! Въ всѣка статуя на Фидий, въ всѣка концепция на архитектурата, виждахъ творчески гений. Съ прискърбие трѣбваше да се отдѣля отъ тия паметници на минало величие и култура и да слѣза въ града — тоя хубавъ градъ на мраморнитѣ колони, на кипариситѣ, лимонитѣ и портокалитѣ, който живѣеше съвсемъ другъ животъ отъ оня на древната гръцка култура!Сега цивилизацията отъ Атина бѣ

www.dlib.mk

направила една модерна сграда, а отъ жителитѣ имъ — жалки орждия, вѣрни рожби на своето време, въ което егоизъмътъ, подлостьта и поквората превъзходствуватъ всичко. Где е нѣкогашната Лада? Где сж тогавашнитѣ изкуства, архитектура и поезия. Где сж Омиръ, Аристофанъ? Всичко това стърчи въ развалинитѣ на времето за да напомня на сегашното поколѣние, колко жалко е то и колко назадъ върви отъ истинската култура и човѣчность!

Тия нѣми заключения не останаха скрити за моитѣ спжтници. Тѣ сами подчертаха творческия упадъкъ на своя народъ, което признаха съ скрита болка въ душата. По тѣхно настояване, ние се отбихме въ една бирария, да се нахранимъ и отпочинемъ. Нашитѣ добри водачи разполагаха съ много пари. Тѣ знаеха, че ние нѣмаме нищо и ни молѣха да не се безспокоимъ. Сервираха ни богата вечеря съ хубаво кипарско вино и нашитѣ разговори станаха по-оживени, по-задушевни. Азъ пиехъ това вино и ми се струваше, че нектаръ се излива въ жилитѣ ми. Вдъхновенъ, заговорихъ за нашето изкуство, лителатура, декламирахъ и пѣхъ. Веселието се поде отъ всички. До късно презъ нощьта ние празнѣхме чашитѣ, крѣскахме, викахме — за голѣма изненада на публиката. Едва тогава разбрахъ силата на ароматичното кипарско питие, което развързва езицитѣ и действува на душата, окриля я къмъ смѣли полети и откровения.

www.dlib.mk

Кога и какъ сме стигнали въ казармата, не зная. Услужливитѣ гръцки приятели сж ме настанили удобно на единъ тѣхенъ креватъ и когато сутриньта се събуждамъ, сѣкашъ презъ мъгла виждахъ преживѣното презъ нощьта. Отъ пиянството главата ми бѣше натежѣла. Въ тая оргия азъ искахъ да забравя своята участь, да забравя всичко. Но, сега, при отрезвяването, мжката по родината и ясното съзнание за моята участь, не ми даваха покой. Какво не бихъ далъ да мога като волна птица да полета къмъ родния край, да видя истинското положение тамъ? Но въ душата ми звънѣше една тревога, че като победена страна, ние сме станали плячка на хищнитѣ инстикти на победителитѣ. Въпрѣки увѣренията на приятелитѣ-гърци, че тамъ всичко си върви по своя нормаленъ пжть, съмнение не ме напущаше. Смжтни слухове се долавяха, че въ България е имало бунтъ и сражение между войскитѣ; говорѣше се за абдикация и за бѣгството на царь Фердинандъ, и за още много други размирици, които застрашаватъ самостоятелния животъ на страната.

Прекарахме нѣколко тревожни дни за участьта на България. Гръцкитѣ вестници пишеха чудовищни работи и ако можеше да се вѣрва на тѣхъ, отъ България не е било останало, нищо. Пишеха за единъ договоръ унизителенъ и страшенъ съ репарационната тежесть, който цели да унищожи економически страната. Широкитѣ граници, придобити съ живота на хиляди бъл-

www.dlib.mk

гарски синове, начертани смѣло съ острилото на българския мечъ, споредъ гръцкитѣ вестници, сж подѣлени вече отъ сърби, гърци и ромъни. На България е оставена една малка черупка, въ която ѝ е сждено да се свие като ранено животно. Дано всичко туй това измислица! Но нѣщо тайно ми подсказваше, че истината е такава.

Всички пленници въ тая Атинска казарма една зарань бѣхме строени и, подъ тежка охрана, отправени вънъ отъ града по шосето за курортната мѣстность Кодапигамосъ. На 2 клм. отъ морето, срещу една разкошна зеленина, бѣ построенъ нашиятъ бивакъ. Тамъ имаше и другъ пленнически лагеръ. Разбрахме, че нашето предназначение ще бжде да поправимъ това развалено и занемарено шосе. Атинскитѣ охолници, за да движатъ своитѣ автомобили по гладъкъ пжть, отъ кървавия потъ и мжкитѣ на хиляди нещастници, искаха да изградятъ своитѣ курортни удоволствия. Трѣбваше да се разбиятъ цѣли скали, за да се приготви чакълъ; трѣбваше да се дълбае, да се настила; предстоеше сизифовски трудъ, отъ който на всички настръхваха коситѣ.

Една зарань работата закипѣ. Българскитѣ мускулни ржце се напрѣгнаха; лопати, кирки заудряха, ровѣха каменистата почва — трудното начало започна. И тжжно бѣ да гледашъ, какъ минаваха автомобилитѣ и спираха между пленницитѣ; какъ отъ прозорцитѣ се показваха ху-

www.dlib.mk

бавитѣ глави на елегантни и кокетни гъркини, въ чиито усмивки лъхаше охолность, безгрижие и любовь.

Нѣма да забравя едни черни очи, примрежени отъ дълги ресници, които съ единъ случаенъ погледъ ме озариха. Хубавото и бѣло лице на атинянката, може би истинска аристократка, потомка на древна Елада, ме омая. Какво не бихъ далъ въ тоя моментъ, тия очи да се задържатъ на менъ по-дълго време? Но тѣ се плъзнаха по цѣлата ни група и въ усмивката ѝ трепна скрѣбна сѣнка. Когато автомобилътъ потегли, красавицата извърна глава, но азъ не можахъ да уловя погледа ѝ. Отиде си като видение, дошло да събуди споменитѣ отъ моето минало, когато и азъ съмъ билъ свободенъ човѣкъ, когато съмъ любилъ и страдалъ. Тия нѣколко жени внесоха поезия и въ душитѣ на всички. Когато тѣ си отиваха, всѣки преживяваше по нѣщо интимно и близко на сърдцето и се натжжваше. И когато се показваше наново нѣкой автомобилъ, искрено се радвахме. Дано отъ тамъ се подаде и усмихне нѣкое хубаво личице! И когато нѣмаше тамъ жена, ние съ недоволни погледи го изпращахме. Тукъ, всрѣдъ тия страждущи души, копнѣещи за любовни възторзи, за близки сродни души, жената имаше магическа сила.

Какво би станало съ всички ни, ако нѣколко женски образи бѣха между насъ за постоянно? Да ги виждаме и да чуваме тѣхния

www.dlib.mk

нѣженъ гласъ, това би облекчило страданията и робската участь не би ни се видѣла така тежка. Но провидението ни бѣше наказало да не изпитаме силата на тая небесна напитка.

Нарамили пушки, между насъ сновѣха часови и грубо подканваха къмъ работа. Понѣкога изплющаваха каишитѣ върху нѣкой спрѣлъ се за отмора пленникъ. Тѣхната жестокость, преизпълнена съ умраза, всѣки мигъ ни напомняше, че сме роби и че животътъ ни е въ ржцетѣ на тия диви хора. Трѣбваше непрекжснато, безъ отмора да се работи. Спрешъ ли да починешъ, или да запушишъ цигара, часовиятъ ще те изгледа кръвнишки, ще изпсува и ще дойде при тебе и ти, ако не се прегърбишъ отново подъ тежестьта на търнокопа, или не промълвишъ нѣщо за оправдание, ритникътъ е неизбѣженъ.

Това бѣха дълги мжчителни часове, отъ изгрѣвъ слънце, цѣлия день при зной, до късна вечерь. Трудъ непосиленъ и страшенъ! Цѣли облѣни въ поть, задъхани, ние работѣхме и благославяхме онзи мигъ, въ който ще протржби нашата почивка. Когато се прибирахме въ лагера, трѣбваше по цѣлъ часъ да лежимъ неподвижно, за да се съвземемъ отъ умората. Следъ това ни стройваха за обѣдъ или вечеря и ние се нижехме единъ по единъ съ малки канчета въ ржце, въ които сипваха една и сжща чорба отъ бакла, нарѣдко съ месо. Еднообразната храна, често пжти недостатъчна, бѣ изтощила силитѣ ни. Ония отъ

www.dlib.mk

пленницитѣ, които имаха скѫтани пари, позволяваха си по-нѣкога тоя луксъ — да се нахранятъ въ лавката, но това бѣха малко щастливци.

Занизаха се дни на упоренъ трудъ, дни на страшно безнадежно отчаяние. Отъ зарань, до късна вечерь, пленническиятъ мравунякъ пъплѣше изъ полето. Всички, съ изключение на нѣколко дневални, бѣхме на работа. Вече изнемогвахме отъ пресиления трудъ; много отъ войницитѣ заболѣха отъ простуда и изтощение. Само на ония, които бѣха повалени на легло, имъ се даваше почивка, а всички други болни, които още можеха да стоятъ на крака, нашитѣ палачи ги тласкаха да вървятъ, безъ да искатъ да знаятъ, че съ това, може би, се подкосваше и тѣхниятъ животъ. Въ нашия лагеръ нѣмаше никакъвъ докторъ, затова заболѣлитѣ се пращаха въ Атина, придружени отъ часови. Тамъ набързо ги преглеждаха; ругаеха ги, че симулиратъ, а на тежко заболѣлитѣ — даваха лѣкарства и малка почивка. Тая жестокость бѣше изплашила всички. Повечето отъ болнитѣ не искаха да обаждатъ, съ болка отиваха на работа дори въ трескаво състояние.

Но нашето тегло стана непоносимо съ идването на новия пленнически началникъ, единъ епилохия (фелдфебелъ), чието сурово лице никога не се усмихваше; той бѣше вѣчно мраченъ и непристѫпенъ. Още съ идването си, той показа своята жестокость и немилостиво наби нѣколко души.

www.dlib.mk

Той бѣ станалъ страшилище и още отъ далечъ щомъ го видѣше нѣкой, гледаше да се укрие или да се отстрани отъ пѫтя му. Вечерь той пиянствуваше и бѣше снизходителенъ само съ нашитѣ преводчици, нѣколко пленника, които знаеха гръцки. Често пѫти нетърпимо пиянъ, посрѣдъ нощь, когато цѣлиятъ отруденъ лагеръ спѣше, разбуждаше съ свирене спещитѣ и даваше заповѣдь, всички да се строятъ. Тежко и горко на онзи, който не се подчини и остане въ палатката! Немилостиви удари се сипѣха и когато съ псувни и юмруци палачътъ укротяваше своя гнѣвъ, отиваше си и ние оставахме навънъ слисани отъ това му безумие. Тази провѣрка се повтаряше често при всѣки пиянски капризъ на епилохията.

Нѣма да забравя оня день, въ който бѣхъ свидетель на една покъртителна сцена: около 20 души заболѣли наши войници не излѣзоха на работа; при една такава провѣрка на епилохията, бѣха искарани отъ палаткитѣ и строени, макаръ, че едва можаха да се държатъ на крака. Съ камшикъ въ ржка, придруженъ отъ уплашения преводчикъ, епилохията се спираше при всѣки единъ отъ строенитѣ. На въпроса: защо не е на работа? — безъ да чака отговоръ шибаше въ лицето съ камшикъ, риташе съ крака, до гдето окърваванията войникъ грохне на земята. Следъ това минаваше на другъ, докато ни изредѣше всички. Двама по-смѣли войници веднажъ хванаха камшика му и не

www.dlib.mk

позволяваха да ги бие. Тѣхната дързость като че ли влѣ масло въ огъня; побѣснѣлъ, епилохията изсвири, дойдоха часови, хванаха тия войници, вързаха ги и ги отведоха къмъ неговата палатка. Тамъ веднага ги вързаха за едно дърво и ударитѣ отъ камшика заплющѣха. По лицата на тия нещастници се отпечатиха кървави следи отъ камшика. Носоветѣ имъ разбити, отъ устата шуртѣше кръвь. Съ клюмнали глави, въ безсъзнание, тѣ увиснаха на вжжето. Едва тогава спрѣха ударитѣ. Вмѣсто да ги отвържатъ и поставятъ на легло, оставиха ги тамъ да стоятъ, изпънати на тоя кръстъ. Нѣколко часа стояха така тамъ на позорния стълбъ, безъ да смѣе нѣкой да имъ подаде капка вода. Съ изцъклени очи тѣ проклинаха рожденния си часъ.

Негодуването отъ день на день все повече изпълняше душитѣ. Чрезъ преводчицитѣ, ние употрѣбихме усилия да укротимъ тоя звѣръ, но тия ни усилия отидоха напусто. Тогава решихме, пакъ чрезъ нашитѣ преводчици, да се оплачемъ на гръцкия офицеръ, който, въ недѣлята веднажъ идваше при насъ за наглеждане. Убедилъ се самъ въ жестокостьта на тоя епилохия, чиито жертви бѣха на лице — премазанитѣ отъ боя пленници, той ни увѣри, че ще го махне. И действително, следъ нѣколко дни, епилохията бѣ отзованъ въ Атина и ние всички съ облекчение въздъхнахме. Какво е станало съ него — дали е билъ мъмренъ,

www.dlib.mk

или наказанъ, не зная! По-сетне разбрахме отъ неговия замѣстникъ, добъръ и кротъкъ човѣкъ, че билъ наказанъ съ нѣколко дни арестъ. Какво жалко възмездие за страданията на толкова хиляди нещастници! Нѣколко пленници бѣха вече негова жертва: умрѣха впоследствие отъ ранитѣ си и отъ болести при пресилена работа.

Потекоха по-спокойни дни при новото наше началство. Но работата все така кипѣше и струваше ни се, че тоя животъ нѣма да има край. Недѣлни дни не работѣхме. Бѣха отредени за почивка, но и тогава не стоехме съ празни ржце; трѣбваше да се почистимъ сами, да се изперемъ и закърпимъ и едва ни оставаха часове за почивка. Войницитѣ започнаха да си шушукатъ, да се събиратъ на групички и да говорятъ за бѣгство.

По-добре смърть, отколкото така позорно да умремъ! — чуваха се гласове. Да се избѣга, но, какъ? При мисълта за незнайната далечна България, при незнайния пжть безъ карта и безъ компасъ, бѣше лудость да се мисли за бѣгство. Въ мене сжщо зрѣеха тия мисли. Вечерь, когато всичко утихваше, увитъ въ полускжсано одеало, азъ прилагахъ въ изпълнение тоя проектъ, блъскахъ, напрѣгахъ мисли презъ планини и градове, за да се домогна до България. И двама съ моя другарь си шепнѣхме, решавахме, кога трѣбва да тръгнемъ и на кжде да се стремимъ. Обектъ

www.dlib.mk

на нашия планъ бѣ Солунъ. Но, где е той и какъ ще намѣримъ пѫтя?—Това бѣ неизвестно за насъ. Нашата интимна мисъль сподѣлихме още съ двама свои другари, селянчета отъ врачанско. И двамата бѣха снажни, здравеняци, готови, като насъ да понесатъ риска.

Всѣки день ние се събирахме, говорѣхме, обмисляхме плана и вече заживѣхме, като плъть и кръвь съ тая мисъль. Трѣбваше да издебнемъ удобенъ моментъ, когато гръцкитѣ часовои сѫ залисани съ нѣщо, да се промъкнемъ презъ кордона и поемемъ пѫтя къмъ нашата неизвестность.

9.

Великдень наближаваше.

Деньтъ за нашето бѣгство бѣ опредѣленъ: вечерьта срещу Възкресение, когато гръцкитѣ войници отидатъ да се черкуватъ и лагеръть остане при слаба охрана. Трѣбваше презъ тѣзи дни да се снабдимъ съ повечко провизия, повече хлѣбъ, сухаръ и маслини за да осигуримъ поне за нѣколко дни пѫтя. Никой другъ освенъ насъ четиримата, не знаеше за тоя ни планъ. Не смѣехме да го повѣримъ никому, защото се страхувахме да не достигне до ушитѣ на гърцитѣ.

На Разпети петъкъ работата бѣше преустановена. Четиримата решихме да направимъ една малка разходка вънъ отъ лагера, къмъ морето; да поогледаме мѣстностьта и, при възмож-

www.dlib.mk

ность, да разпитаме нѣкои гръцки селяни, да се ориентираме за пѫтя. Най-удобно бѣ мѣстото къмъ морето, гдето бѣха вилитѣ на атинскитѣ богаташи, на лѣкари и по-стари жители отъ града и Пирея. Въ тая малка разходка ние трѣбваше да се освѣтлимъ върху много работи, които биха благоприятствували после въ бѣгството ни. Въ тая насока нѣмаше гръцки часови и ние можахме да се доберемъ благополучно до морето. Подслонихме се въ една малка кръчма, гдето пиеха нѣколко души работници и селяни. Поржчахме вино и закуска и чакахме удобенъ моментъ, да заговоримъ съ нѣкой отъ тѣхъ. Азъ бѣхъ научилъ що-годе гръцки, можахъ да ги разбирамъ. Трѣбваше да се направи нѣкакъвъ жесть. Азъ съобразихъ и поржчахъ кило вино за съседната до насъ маса. Компанията бѣше поласкана отъ това внимание и благодари; по лицата имъ разбрахме, че искатъ да ни отвърнатъ съ сѫщото внимание. Слѣхме маситѣ, запознахме се и се заведе помежду ни незначителенъ разговоръ.

Предпазливо, безъ да усѣтятъ намѣрението ни, азъ пожелахъ да се ориентирамъ за Солунъ и най-близкия пѫть за тамъ.

Чашитѣ бързо се празнѣха; ние поржчахме още вино и гърцитѣ — събеседници, станаха словоохотливи, отнесоха се съчувствено, особено единиятъ работникъ, който като че ли бѣ схваналъ сѫщността на интимната ни

www.dlib.mk

мисъль, започна да разправя съ подробности, презъ кѫде и какъ може да се мине за Солунъ. Това бѣше достатъчно за насъ.

Бѣхме изпили доста вино. Просвѣтнали отъ радость, че нѣма да се блъскаме въ неизвестность да търсимъ пѫтя, ние оживихме компанията съ пѣсни и шеги. Подъ влиянието на виното у мене, не знамъ защо, се породи желание да пѣя и декламирамъ „Лудиятъ“ отъ Петьофи. Неразбирайки нищо отъ езика ни, нашитѣ събеседници гледаха съ изумени очи, не можаха да обяснятъ смѣха и патоса въ тая декламация. Нѣкои схванаха въ това дръзка провокация и азъ прочетохъ по лицата имъ сдържана умраза къмъ насъ. Неразбрали нищо, тѣ си помислиха, че се нахвърлямъ съ нападки срещу тѣхъ; шовинистичното имъ чувство бѣ засегнато. Предугадихъ, че може да произлѣзе скандалъ, прекѫснахъ декламацията и имъ обяснихъ, колкото можахъ на тѣхенъ язикъ, съдържанието на това стихотворение. Едва тогава тѣ се успокоиха и станаха, като понапредъ добри и любезни. Времето бѣ напреднало; трѣбваше вече да си ходимъ. Простихме се доста сърдечно съ компанията. Изъ пѫтя до нашия лагеръ не срещнахме нито единъ гръцки войникъ. Когато наближихме, заобиколихме едни малки храсти, за да не ги усъмнимъ, че сме се отлѫчвали отъ лагера.

Отъ тоя моментъ проектътъ за нашето бѣгство започна да става наша плъть и мисъль.

www.dlib.mk

Сѫщата вечерь и ние отидохме съ групата пленници да се черкуваме въ близкото село. Черквата бѣ препълнена съ богомолци — жени, деца и старци. Нашето появяване раздраздни любопитнитѣ имъ погледи, но когато застанахме смирено на едната страна на черквата, съ свѣщи въ ржце; когато видѣха, че и ние сѫщо така се кръстимъ, изчезна отъ лицето на багомолцитѣ по-раншната неприязънь. Стори ми се, че тѣ за мигъ забравиха своята шовинистична умраза. Една стара баба мърморѣше на другарката си, не скриваше очудването си, че и ние сме се кръстили, че и ние вѣрваме въ Бога. Стояхъ нѣколко минути въ истинско смирение и съ вѣра; първата ми молитва бѣше да ни закриля Всевишниятъ, за да може да стигнемъ България.

Камбаната заби тържествено и черкуващитѣ се горещо възнасяха молитви. Душитѣ на всички се възнасяха въ топли молитви къмъ онзи, който, за грѣховетѣ на човѣчеството, бѣ разпънатъ на кръстъ.

При веселитѣ звукове на камбаната, ние се отправихме къмъ бивака. Часовитѣ не бѣха вече така груби съ насъ; по лицата имъ имаше човѣчность. Види се тоя мигъ на вѣра и човѣшко смирение ги е приравнило съ насъ. Поели пѫтя къмъ бивака, очитѣ ни не можаха да се нарадватъ на фееричната картина, създадена отъ хилядитѣ свѣщи на богомлоцитѣ, когато се разотиваха по домоветѣ си. Като че ли хиляди

www.dlib.mk

свѣтулки плуваха въ долината, а камбанният звънъ отекваше протяжно още въ заспалата околность.

10.

Часътъ на нашето избавление удари.

Бѣ тъмно и въ лагера царуваше безмълвна тишина. Повечето отъ пленницитѣ спѣха, други бѣха отишли съ гърцитѣ въ черква. Само нѣколко часови се мѣркаха и се отдалечаваха къмъ тѣхнитѣ палатки. Моментътъ бѣше благоприятенъ и ние, единъ по единъ, закриляни отъ непрогледната тъмнина, се отдалечихме отъ лагера и кривнахме къмъ близката долинка. За да се дочакахме и успокоимъ, нѣколко минути се взираме надире, вслушвахме се въ най-малкия шумъ, докогато се убедихме, че сме незабелязани отъ никого. Сжщата долчинка, опасваше лагера и отвеждаше далече вънъ отъ него, къмъ подножието на единъ голъ хълмъ. Тамъ се кръстосваха два пжтя: единиятъ, който отвежда къмъ близкия чифликъ, а другиятъ — възема все нагоре, къмъ върха на могилата. Ние бѣхме вече на тоя върхъ, отдето се вижда една часть отъ блѣсналата въ електричество Пирея, откжсната отъ града, чиято хилядна свѣтлина играеше, отразена въ морето.

Безъ да проговоримъ изъ цѣлия пжть, съ затаено дихание, ние бѣхме се изморили и сега малката почивка, която трѣбваше да направимъ, възвърна изгубенитѣ ни сили.

www.dlib.mk

Тъкмо когато трѣбваше да продължимъ, тържествено заечаха камбанитѣ въ Атина и Пирея. Този продължителенъ и радостенъ звънъ бързаше да възвести на небето възкресението на Богочовѣка. Нѣкои отъ моитѣ другари се прекръстиха. Безъ да проговоримъ, ние се спуснахме въ нанадолището, въ посока къмъ истокъ. Ние не вървѣхме, а почти тичахме надолу.

Трѣбваше да вървимъ цѣла нощь, за да се отдалечимъ доста отъ нашия лагеръ. Утре, когато ще разбератъ за нашето бѣгство, да не могатъ да откриятъ диритѣ ни.

Нашето решение бѣше да държимъ по-високитѣ върхове и склонове на планината; да отбѣгваме заселенитѣ мѣста, по възможность да отбѣгваме всѣка човѣшка срѣща.

Изминахме доста пжть, прехвърлихме 2 или 3 баира, минахме една гора отъ кестенови дървета, следъ това нагазихме въ нѣкакви бахчи.

Зората още я нѣмаше. Луната отдавна бѣше изгрѣла, но заблудена въ тъмни и непрогледни облаци, отъ които не можеше да се избави, мѣркаше се нарѣдко по безоблачнитѣ простори. Тя като че ли ни закриляше въ нощьта; проблѣсваше въ най-трудни моменти за да ни открие новъ пжть, или да ни предпази отъ нѣкое селище.

Първиятъ трепетъ на зората ни свари на почивка. Въ началото на една гжста гора,

www.dlib.mk

гдето решихме по-дълго да починемъ, сгушени единъ до другъ въ най-тъмнитѣ мѣста на гората. Цѣли облѣни въ поть, ние лежахме, затаили всѣкакъвъ шепотъ помежду си. Тукъ бѣхме въ пълна безопасность. Можеше само случаятъ да ни издаде, ако минѣше нѣкой до самитѣ насъ и ни видѣше.

Радостни и скръбни чувства се преплитаха въ душата ми. Ние бѣхме скжсали пленническата верига, но още я влачехме, още не бѣ дошелъ часътъ да можемъ да я захвърлимъ. Въ тежката умора усѣтихъ, какъ ме облъхва сладка дрѣмота. Звуци и свѣтлина, нѣкакви си далечни невнятни шепоти и следъ това — пъленъ мракъ. Така съмъ заспалъ дълбоко и непробудно. Чувамъ, като отъ подъ земята, нѣкакви странни звукове, нѣкаква дива музика да бумти; наоколо играятъ червени и свѣтли кржгове, всрѣдъ които скачатъ нѣкакви странни сжщества. Гласоветѣ все повече се врѣзватъ въ душата ми, азъ напрѣгамъ слухъ да ги разбера, но чувствувамъ, че нѣкакви си студени ржце ме разклащатъ. Широко отварямъ очи, гледамъ и дълго не мога да разбера, какво става наоколо. Лека полека съзнанието ми се връща и азъ виждамъ уплашени надъ мене другаритѣ си. Едни ми разтриваха краката, други ржцетѣ и врата, мжчеха се да оправятъ скованитѣ мускули, подигаха ме на крака. Но азъ отново се отпуснахъ; не можехъ да стжпна на тѣхъ. Влагата и студътъ презъ нощьта бѣха се всму-

www.dlib.mk

кала въ умореното ми тѣло, което, вкоченено, бѣше станало непослушно. Още единъ или два часа такъвъ сънъ, ако не бѣха на време ме събудили, може би, щѣхъ да бѫда отвѫдъ, въ вѣчното блаженство на Нирвана.

Следъ дълги гимнастики и дълга разтривка, хванатъ отъ двама подъ рѫка и влаченъ напредъ, едва следъ половинъ часъ можахъ да стѫпя самоувѣрно на краката си. Слънцето одавна бѣше изгрѣло и подъ радостнитѣ му лѫчи, съживенъ и отъ движението, азъ все повече и повече идвахъ на себе си.

Изгрѣвътъ на слънцето ни даде нова посока на пѫтя. Къмъ него ние трѣбваше да се стремимъ, да прекосваме поля и планини, за да бѫдемъ близо до Солунъ. А отъ тамъ—презъ кѫде и какъ ще се добиемъ до България, единъ Богъ знаеше!

Всички се въземахме къмъ планинитѣ, минавахме презъ непроходими мѣста, надвесвахме се надъ пропасти, само и само да отбѣгнемъ човѣшка среща. Чуехме ли нѣкѫде звънци, нѣкое стадо, ние трепвахме, оглеждахме се и потегляхме въ друга посока, съ рискъ да измѣнимъ, да забъркаме посоката, само и само да не ни види нѣкой овчарь и ни издаде на властьта.

Провизията, която носѣхме, трѣбваше да стигне поне за 5—6 дни. Гладъ ни мѫчеше, но ние го утолявахме съ малко, защото всѣки съзнаваше, че свърши ли се хлѣба, ние сме изгубени. По едно

www.dlib.mk

кѫсче хлѣбъ бѣхме опредѣлили на всѣки презъ деня. Когато случаятъ ни натъкваше на нѣкоя бахча, ние бързо се запасявахме съ бакла, лукъ и каквото ни попаднѣше. Бѣхме набрали и доста рошкови. Всѣки отъ насъ си имаше матарка за вода, която сѫщо така пазѣхме за по-критични моменти, макаръ че минавахме презъ планински ручеи и поточета.

На 4-тия или петия день отъ нашия неспиренъ пѫть, за голѣмо очудване, ние се натъкнахме на едно голѣмо езеро, чийто край не се виждаше. — На кѫде да вървимъ сега? — Никой не знаеше; никой не знаеше где и кое е това езеро. Решихме да вървимъ въ лѣво, по самия брѣгъ на езерото, защото знаехме, че въ дѣсно е морето, а тамъ нашето бѣгство, въ равнинитѣ, не можеше да не бѫде забелязано, открито.

Наоколо ни нѣмаше жива душа. Само въ далечината на езерото, като бѣли пеперуди блѣстѣха на слънцето рибарски ладии. Трѣбваше да бързаме, да се отървемъ на всѣка цена отъ това проклето езеро, чиято омайна красота и блѣсъкъ, въ тоя моментъ, никакъ не ни пленяваше. Ние бѣхме въ равнината съвсемъ на открито и всѣки моментъ можехме да срещнемъ хора, да събудимъ тѣхното любопитство. Нашиятъ ходъ бѣ повече въ тичане и оглеждане на всички страни околностьта.

Следъ нѣколко часовъ непрекѫснатъ и уморителенъ ходъ, нашиятъ пѫть ни доведе до

www.dlib.mk

друга непредвидена опасность: натъкнахме се на едно рибарско село и трѣбваше да минемъ презъ него. Да се върнемъ назадъ, бѣ невъзможно. Моментътъ бѣ решителенъ; въ селото се мѣркаха хора и чу се кучешки лай. Трѣбваше да бѫдемъ смѣли и самоувѣрени, да вървимъ изъ своя пѫть, та каквото ще да става.

Двама по двама, въоръжени съ смѣлость, спокойствие, ние навлѣзохме въ селото. Нѣколко кучета лавнаха възъ насъ, чу се женски гласъ, който подвикна на кучетата, и тѣ отстѫпиха отъ пѫтя ни, за да лаятъ непрестанно, задъ плета на кѫщата.

Жената съ запретнати рѫкави, спрѣла се срѣдъ двора, ни изгледа очудена. Азъ кимнахъ съ рѫка и поздравихъ на гръцки. Тя ми отговори и продължи да си гледа работата — отминахме безъ да възбудимъ подозрение. Изъ пѫтя срѣщнахме единъ старикъ, чиято дълга и побѣлѣла брада му придаваше пророческа осанка. Поздравихме го и пакъ отминахме благополучно.

Нѣколко деца съ коматчета хлѣбъ въ рѫце се бѣха изправили предъ плетищата като живи статуи, гледаха ни съ любопитство и страхопочитание, види се, тежкитѣ тояги, които носѣхме сѫ ги респектирали и приковали по мѣстата. Въздъхнахме съ облекчение. Вече бѣхме въ края на селото; минахме покрай нѣколко празднични лодки, които бѣха на сухо на брѣга. Една група мѫже и жени, навлѣзли въ самия край

www.dlib.mk

на морето, помагаха на рибаритѣ за изтеглянето на мрежата. Въ тая залисия, макаръ и да ни видѣха, не обърнаха внимание и ние продължихме пѫтя. Нѣкои отъ моитѣ другари се прекръстиха и възнесоха благодарствена молитва. Това бѣ първото ни премеждие, откакто бѣхме напуснали бивака.

Вървѣхме все по брѣга. Вече скоро ще мръкне, а края на езерото не идваше още. И тая нощь нѣма да се спи, трѣбва да вървимъ, за да избѣгнемъ тая нежелателна примка, въ която провидението ни бѣ вплѣло.

11.

Най-сетне, при утринната свѣтлина, ние можахме да видимъ края на това магическо езеро.

Пѫтьтъ завиваше вече въ лѣво, по една доста голѣма равнина, която свършваше въ политѣ на цѣла върволица хълмове. Трѣбваше на всѣка цена да стигнемъ тамъ и тогава да си починемъ.

Вървѣли цѣль день и цѣла нощь безъ прекѫсваме, краката ни се бѣха изранили, подули и азъ при всѣка стѫпка чувствахъ болка, но търпѣхъ и напрѣгахъ последни сили за да се добиемъ до нѣкой хълмъ. Нашата провизия бѣ на привършване. Въ торбитѣ бѣхме запазили още нѣколко корави кѫсчета хлѣбъ. Бѣха останали и нѣколко шушки бакла, а гла-

www.dlib.mk

дътъ ни измъчваше. Сега предстои ни тамъ подълга почивка. Всичко е изядено. Какво ще правимъ всрѣдъ тия пусти и неплодородни мѣста? Никжде не се виждаха градини, пъкъ и изворъ не срѣщахме наскоро. Трѣбваше да пестимъ и водата. Незная защо, азъ неволно сравнихъ нашата участъ съ тая на бедуинитѣ въ пустинята, останали безъ хлѣбъ и вода, съ вѣрата, че ще видятъ оазисъ. Но, въ нашата участь имаше нѣщо по-страшно: да вървишъ презъ села, презъ градини и да рискувашъ да умрешъ отъ гладъ и жажда. Едва къмъ пладне, ние бѣхме предъ единъ отъ тия хълмове. Като пребити едва се довлѣкохме до първитѣ шубрачки, гдето грохнахме на земята. Какво не бихъ далъ въ тоя моментъ да имамъ една цигара? Преровихме джебоветѣ си, събрахме прахъ отъ разпилянъ тютюнъ и едва можахме да направимъ една цигара. Съ каква жажда чакаше да смръкне всѣки единъ отъ насъ и какъ съ нетърпение всѣки единъ чакаше да я откжсне отъ устата си, за да поеме дима и облекчи мжката си, понеже цѣлия день никой отъ насъ не бѣше пушилъ! Въ такъвъ моментъ тютюнътъ за насъ бѣше повече и отъ опиянителенъ нектаръ. И когато последниятъ край на цигарата загасваше въ устата и не можеше вече да се всмуче отъ него, стори ми се, че настава и краятъ на свѣта. Не мислѣхъ толкозъ за хлѣбъ, колкото за тютюнъ. На всѣка цена трѣбва да намѣримъ, съ рискъ на живота си даже.

www.dlib.mk

Разтворихме торбитѣ съ намѣрение да похапнемъ мъничко и оставимъ за после. Едва тогава разбрахъ, колко волята е безсилна при страшния ропотъ на стомаха. Стопи се изведнажъ всичката ни храна, изядоха се и последнитѣ трохи. Вече ще ги носимъ праздни, нѣма да ни тежатъ. Изпихме и последнитѣ глътки вода, легнахме по гръбъ и всѣки, затаилъ мжката си, искаше да бжде веселъ, но шегитѣ звучаха фалшиво.

Види се доста съмъ спалъ, защото, когато отворихъ очи, слънцето захождаше вече.

Да вървимъ! да вървимъ!

Можеше ли да се не подчини нѣкой предъ тая жизнена необходимость? Ще прехвърлимъ тия голи хълмове и въ първото село, което срещнемъ, решихме азъ да се отдѣля и купя тютюнъ и хлѣбъ. Съ това, може би, рискувахъ свободата и живота си, но предъ гладната смърть, тоя рискъ ми се виждаше като играчка.

И ето, задъ тия хълмове, въ котловината се бѣлна на сутриньта едно селце. Пжтъть ни бѣше на страни отъ него. И когато наближихме, азъ казахъ на моитѣ другари да продължатъ и ме чакатъ на единъ километъръ отъ селото.

Неволенъ смутъ обхвана душата ми, когато влѣзохъ въ селото. Презъ едно плетище лавна куче, нахвърли се върху ми, но замахвайки тежката тояга, азъ се вртѣхъ и даже успѣхъ да го ударя; то изсквича, отдалечи се и взе

www.dlib.mk

неподвижна поза, като продължаваше да лае. Вратнята се тропна и се показа една стара жена, съ кѫделя подъ мишница. Поздравихъ я и се спрѣхъ. Повикахъ я, по гръцки, да дойде и тя плахо пристѫпи. Казахъ ѝ, че съмъ демобилизиранъ гръцки войникъ и си отивамъ дома; помолихъ я за малко хлѣбъ, като ѝ показахъ нѣколко драхми. Старата жена изведнажъ заплака съ високъ гласъ, дойде при менъ и започна да ме милва и отъ цѣлия този вой и писъкъ азъ можахъ да разбера, че сѫ ѝ загинали двама синове, които до скоро очаквала да се върнатъ. Покани ме да влѣза вѫтре, но азъ отказахъ, понеже другари ме чакатъ. Тя бързо отича и, за мое голѣмо очудване, донесе цѣла погача и едно голѣмо парче сирене. Даде ми ги съ поржка да помена душитѣ на убититѣ ѝ синове и, все така разплакана, ми пожела добъръ пѫть. Напраздно се мѫчехъ да и дамъ пари. Старата решително не ги взе. Този успѣхъ ме насърдчи. Продължихъ презъ селото, почукахъ и на друга врата. Излѣзе единъ селянинъ, срѣдна възрасть. Като чу молбата ми, съ грубъ гласъ извика: „Нѣмамъ хлѣбъ“ — влѣзе въ колибата и тръшна вратата. На третата кѫща ме срещна една млада девойка. Тя страхливо се отдръпна и безъ да чакамъ да и обяснявамъ много, донесе половинъ пита хлѣбъ и нѣколко яйца. Да се продължатъ опититѣ, бѣ рисковано; може би ще се натъкна на нѣкой човѣкъ отъ общината, затова решихъ да прекѫся селото и

www.dlib.mk

настигна другаритѣ си. Дълго се обръщахъ, да не би да сж се догадали нѣкои и ме преследватъ, но никого не видѣхъ отдире и се успокоихъ.

Когато наближихъ другаритѣ си, които ме чакаха подъ сѣнкитѣ на едно дърво, за да се пошегувамъ, азъ бѣхъ обърналъ торбата задъ гърба си, да не видятъ, че тя е пълна. Лицето ми взе отчаяно изражение, че не нося нищо, но когато видѣхъ тревога по лицата имъ и какъ единъ по единъ клюмваха глави, азъ високо се изсмѣхъ и стоварихъ предъ слисанитѣ имъ погледи пълната съ провизии торба. Тѣ щѣха да ме удушатъ отъ радость; единъ ме прегръщаше, другъ ми стискаше ржцетѣ, като че ли нѣкакво велико щастие ги озари.

12.

Колко малко е потрѣбно на човѣка, за да се нахрани! Струваше ми се, че никога не бихъ обезсилилъ безбройнитѣ пипала на глада, които се впиваха въ цѣлото ми сжщество и смучеха соковетѣ на живота ми... А сега, съ двадесетина хапки бѣхъ доволенъ и щастливъ. Свѣтътъ пакъ ми се видѣ хубавъ и съвършенъ; мрачната завеса се разкжса и животътъ откри своитѣ чарове...

Обтегнати на меката, като коприна, трева, подъ пролѣтнитѣ слънчеви ласки, ние пакъ се почувствувахме хора. Безпокойната мисъль за нашата сждба се претжпи въ съзнанието ни;

www.dlib.mk

стана ни съвършено безразлично. Да става каквото ще съ насъ! Нали сме нахранени и стоплени; нали майката земя ни приюти съ опоителния миризъ на полскитѣ цвѣтя — какво повече ни трѣбва?

Така изтегнатъ, азъ чувствувахъ магичната сила на земята; чувахъ нейната приспивна пѣсень, която укротяваше душата и нашепваше за неизпитанитѣ прелести на вѣчния покой...

Близо до насъ, на една трепетна вейка бѣ кацнало мъничко птиче. То ни гледаше плахо, кършеше своя сребъренъ гласецъ и чакаше да се махнемъ, за да се нахрани отъ трохитѣ. Инстинктътъ на глада го бѣ довелъ на нѣколко крачки отъ насъ. Азъ събрахъ въ шепата си трохици, подхвърлихъ ги къмъ него, но то избѣга... Моята доброта го пропѫди... И нашиятъ кратъкъ животъ не е ли като това малко птиче? Единъ благороденъ замахъ на сѫдбата да го приюти, може би го плаши и животътъ отлита, като това мъничко, пъстроперо птиченце...

Почивката ни ободри и ние отново поехме къмъ далечния морски заливъ, който, като блѣстеща лента се губѣше далече въ хоризонта. Може би сме стигнали вече въ Солунъ. Не бѣ ли това Солунскиятъ заливъ? Нѣкаква свѣтла радость ни подсказваше, че сме стигнали. Моитѣ другари бѣха опиянени отъ щастие; тѣ пѣеха, скачаха, лудуваха. Само азъ не се радвахъ. Нѣкаква смѫтна тревога чевъркаше душата ми и

www.dlib.mk

ми нашепваше, че Солунъ е още много далечъ. Това, може би, е единъ отъ многото заливи на морето къмъ Халкидонския полуостровъ. Забравени, смѫтни познания по география оживѣха въ тоя моментъ и азъ бѣхъ положителенъ, че вървимъ къмъ Халкида. Тая си мисъль не сподѣлихъ съ моитѣ другари. Това, въ единъ мигъ би угасило всичката имъ радость. Нека пѣе душата имъ, макаръ и въ миражитѣ! Та има ли по-хубаво нѣщо отъ илюзиитѣ? Животътъ е толкова жестокъ, толкова несъвършенъ, че ако нѣма миражи-душата би умрѣла въ тревога...

Какъвъ блѣсъкъ! Каква омая! Ето, ние вървимъ по змиевидния пѫть, който е успореденъ съ залива. На нѣколко крачки отъ насъ е прозрачно-синята морска вода. Като презъ стъкло въ нея се вижда всичко — дори и найдребната пѣсъчинка на морето. Застанахме като изумѣни до брѣга. Морето доби нова прелесть; всевъзможни риби, раци и морски таралежи — всичко живо се въртѣше, като въ омагьосанъ кръгъ. Ето и морската звезда. Колко нѣжна и хубава е тя! Но ето и единъ огроменъ октоподъ. Неговитѣ змиевидни крака бѣха неспокойни. Той дебнѣше една златна рибка. Неподвижнитѣ му очи бѣха вече омаяли рибката и тя се въртѣше около него. И ето, тя е вече въ обятията на тоя жестокъ морски паякъ. Той я обгърна цѣла и изчезна нѣкѫде въ дълбочинитѣ съ жертвата си.

www.dlib.mk

Захласнатъ въ тоя подводенъ животъ, стори ми се, че всичко туй е сънъ — тъй пленително-прозрачна бѣ морската глжбина!

Моитѣ другари, нагазиха до колѣне въ морето, бѣха наловили доста морски кестени. И действително, тия животни приличаха на кестени. Може би жаждата, или гладътъ имъ подсказваше, че тѣ се ядатъ. И наистина, когато единъ отъ тѣхъ разчупи бодливата обвивка на единъ кестенъ и вкуси отъ крѣхкото и бистро като сълза тѣлце на животинчето — едва ли не извика отъ възторгъ! Следъ това тъй жадно почна да смуче, като мляскаше съ уста и облизваше устнитѣ си. Опитахъ и азъ. Стори ми се, че пия нектаръ — тъй вкусно ми бѣше! За нѣколко мига само наловихме още и, доволни отъ тая жива провизия, продължихме пжтя си.

Слънцето залѣзваше, а ние все още вървѣхме. Решихме да вървимъ и презъ нощьта; така бѣ по-безопасно, пъкъ и нѣмаше, где да се подслонимъ, а при тая влага отъ морето, бѣ рискован.

Не зная колко пжть бѣхме извървѣли презъ нощьта. Бѣхме капнали отъ умора. Краката ни — побити и разранени отъ скжсанитѣ ботуши, въпрѣки усилието, се отказаха да вървятъ. Нощьта бѣ непрогледна и пжтьтъ, макаръ и равенъ, съ своитѣ дълги завои, като точели нѣмаше край.

Първитѣ проблѣсъци на зората ни сварихa върху една могила, гдето, за по-безопасно, решихме да дочакаме утрото.

www.dlib.mk

Свихме се като ранени животни задъ нѣкакви си храсти и, безъ да проговоримъ, всѣки се мжчеше да облекчи умората си. Само тежкото дишане даваше признаци на животъ у насъ. Крака и ржце — всичко бѣ убито, вкоченѣло, безсилно да се помръдне. И четирмата се пазѣхме единъ другъ, да не заспи нѣкой. А умората тегнѣше на очитѣ; сладка дрѣмота ни унисваше — трѣбваше свърхусилие, за да пропждимъ съня. Макаръ задрѣмали, съзнанието ни бѣ будно и ни пазѣше отъ сладкитѣ примамки на съня. Заспимъ ли — нѣма и да се пробудимъ вече. А и да се пробудимъ — съ живота ни е свършено!

На 2—3 километра отъ насъ, свѣтѣше пробуждащиятъ се непознатъ градъ. Бѣхме стигнали, но вече никой не се радваше. Нима толкова малъкъ е Солунъ? Дълго се взирахме, да откриемъ, да разберемъ, где сме. Когато почна да съмва, едва тогава ни стана ясно, че сме сбъркали пжтя. Малкиятъ градецъ бѣ кацналъ надъ самия заливъ; до него — и задъ него — блѣсти необятното море, което се слива съ небето до безкрайность.

— Това е Халкида, другари!

Страшна бѣ изненадата ни. Другаритѣ ми побледнѣха и обориха тжжно глави. Въ очитѣ имъ блѣснаха сълзи.

— Какво ще правимъ сега? — като дете простеня нѣкой.

— Ще се върнемъ назадъ, ще заобико-

www.dlib.mk

лимъ тоя проклетъ заливъ. Ще поемемъ пѫтя къмъ югъ. Ние сме вече близо до Солунъ, но можемъ ли да отидемъ тамъ? Какъ ще влѣземъ въ парахода?... Другъ изходъ нѣма, да отпочинемъ и да вървимъ.

Моитѣ думи още повече вкамениха лицата имъ. — Да се върнемъ по сѫщия пѫть? Не е ли безумие?

— Да минемъ толкова пѫть! Господи, прости грѣховетѣ ни, смили се и ни прибери душитѣ, — зарида като се прекръсти нѣкой.

Беднитѣ мои приятели! Тѣ бѣха отровени отъ отчаяние. Съ голѣмо усилие можахъ да ги поуспокоя, да окриля душитѣ имъ и ги призова къмъ живота, къмъ който всичкитѣ имъ радости бѣха мрътви...

13.

Колко дълбоко и непробудно сме спали! Ако нѣкой би ни видѣлъ въ тая неподвижность, би си помислилъ, че сме трупове.

Пръвъ азъ се събудихъ и се уплашихъ. По лицата на другаритѣ ми не трептѣше животъ. Даже дишането имъ не се чуваше. Лицата имъ, застинали сякашъ въ сѣнката на нѣкаква голѣма скръбь и нито единъ нервъ не трепваше по тѣхъ. Трѣбваше да разбутвамъ всѣки поотдѣлно, да го викамъ. Едва тогава виждахъ какъ се връщаше животътъ въ тѣлото. Очитѣ се отваряха, пакъ се затваряха, каточели

www.dlib.mk

бѣха чужди за блѣсъка на слънцето. Лицата на всички ни бѣха разрушени: сами не можахме да се познаемъ въ малкото джебно огледалце. Всѣки каточели се питаше: това азъ ли съмъ? Брадясали, изпити, бледи, ние приличахме на призраци, отъ които сами се плашехме.

Слънцето бавно отхождаше къмъ своя залѣзъ. Моятъ нераздѣленъ приятель съ наведена глава дойде при менъ и безъ да проговори застана неподвиженъ. Разбрахъ, че иска да ми повѣри нѣкоя своя съкровена мисъль, но се страхуваше да почне..

— Какво те измѫчва? Защо не ми се довѣришъ?

Вмѣсто отговоръ той седна на тревата до менъ. Другитѣ двама бѣха се отдалечили доста отъ насъ и нѣщо шушукаха. Стана ми ясно, че става нѣкакъвъ бунтъ въ душата имъ.

— Тѣ не желаятъ да вървятъ по-нататъкъ. Искатъ да отидатъ въ града и да се предадатъ на гръцкитѣ власти.

— Да не сѫ полудѣли?

Моятъ приятель наведе очи. Следъ малко той нерешително добави.

— Може би тѣ сѫ прави. Кѫде, по дяволитѣ, ще вървимъ? Две седмици вече се блъскаме и все на едно мѣсто тъпчимъ. Ще измремъ като кучета изъ пѫтя.

— И ти ли?

— Но самъ размисли: знаемъ ли на кѫде вървимъ? Да знаехме поне пѫтя, а то...

www.dlib.mk

Той имаше право. Ние се блъскаме само и нѣма изходъ за насъ. И както не знаемъ пѫтя — и криле да бихме имали, мѫчно щѣхме да излѣзнемъ отъ тукъ. Но като си помислѣхъ само за изпитанието, което ни чака при гърцитѣ — коситѣ ми настръхваха. Нима тѣ щѣха да ни простятъ? Ами позорниятъ стълбъ, на който биха ни изправили за да храчатъ въ лицата ни и шибатъ съ волски камшици?

— О, за нищо на свѣта! По-добре да умра отъ гладъ нѣкѫде всрѣдъ пѫтя, отколкото да претърпя позора! Азъ тръгвамъ самъ. Който иска, нека дойде съ менъ! — Почти извикахъ азъ. Бърже взехъ раницата си.

— Нѣма ли да ме последва нѣкой?

Никой не се обади. Всички, оборили глава, мълчеха.

— Сбогомъ! — Казахъ азъ и тръгнахъ безъ да се извръщамъ.

Не бѣхъ изминалъ нито петь крачки и моятъ приятель ме настигна.

— Мислишъ, че ще те оставя самъ?

Обърнахме се и двамата. Другаритѣ все така стоеха съ наведени глави, решили твърдо да не дойдатъ съ насъ. Азъ дигнахъ шапката си, развѣхъ я за сбогомъ и безъ да се обръщамъ повече, заслизахъ отъ могилата.

Тѣ останаха. Изгубихме ги отъ очитѣ си. И мѫка сви сърдцето ми за тѣхъ. Азъ виждахъ ясно цѣлата картина на изпитнитѣ; знаехъ, какво ги чака тамъ, въ ржцете на гръцкитѣ па-

www.dlib.mk

лачи. Но всѣки е ковачъ на сждбата си. Можехъ ли на сила да ги взема съ себе си?

Ние сме сега само двама; можехме по-свободно да се движимъ и презъ населени мѣста, нѣмаше да будимъ такова подозрение, както, когато бѣхме четирима.

Моятъ приятель се чувствуваше виновенъ предъ мене. Той се срамуваше за тая си детинска слабость и ми се заклѣ, че вече нѣма да се дѣли отъ менъ. Вървѣхме и се чудѣхме: здравенаци, смѣли и решителни, пъкъ изведнажъ да се размекнатъ като деца. Наистина, ние вървимъ въ неизвестность, въ мъгла, но човѣкъ трѣбва да се бори съ изпитнитѣ и да вѣрва, че все единъ день ще излѣзе отъ тая безисходность. Но тия прости, добри души не мислѣха като мене. Тѣ имаха жени, деца, имаха дълбоки връзки съ живота, затова се боеха отъ смъртьта, когато за менъ животътъ бѣ изгубилъ всѣкаква цена...

Вървимъ съ наведени глави и всѣки е унесенъ въ своитѣ мисли, захласнатъ въ интименъ разговоръ съ собствената си душа — и се страхуваше другиятъ да не разбере нѣщо отъ неговитѣ откровения...

14.

Въ обратния пжть, най-сетне излѣзохме отъ тоя омагьосанъ заливъ, който остана много далече, но все още блѣстѣше като огромна змия, чиято глава се сливаше съ морето.

www.dlib.mk

Прехвърлихме нѣколко планински възвишения; прекосвахме села, нивя и ливади, устремени къмъ изгрѣва на слънцето — единственията компасъ всрѣдъ нашата безрадостна пустиня.

Въ планинитѣ овчарчета ни даваха хлѣбъ, а понѣкога — сирене и мѫтеница. Вече редовно се хранехме, но още неможехме да възстановимъ предишнитѣ си сили. Имаше дни когато не срещахме жива душа; тогава ядѣхме млада букова шума и папратъ. Въ ливадитѣ се запасявахме съ киселецъ и спанакъ. А когато попадахме въ градини — берѣхме бакла, пиперки и всичко, каквото можеше да се яде. Безъ хлѣбъ, бѣхме заприличали на тревопасни животни. Бѣше ни леко на тѣлото и душата, сънищата ни бѣха спокойни. Бѣхме забравили отдавна вкуса на месото, а когато имахме хлѣбъ, отъ насъ нѣмаше на земята по щастливи...

Веднажъ се натъкнаме на една планинска кошара. Сварихме вѫтре едно козарче... Като ни видѣ, то се уплаши и избѣга. Напразно викахме, не се обърна и се изгуби отъ предъ очитѣ ни. Огледахме кошарата; въ едно цедило имаше хлѣбъ и сирене. Гладътъ ни направи престѫпници; хищно се нахвърлихме и задигнахме всичко, каквото имаше за ядене. Може би това дете ни е взело за разбойници и е отишло въ селото да обади, затова не трѣбва да се бавимъ повече, за да не попаднемъ въ нѣкоя клопка. Сетне, когато си припомняхме страха на това дете, не можехме да се удържимъ отъ смѣхъ.

www.dlib.mk

Трѣбваше да минемъ презъ непроходима гора и да поемемъ единствената козя пѫтека, която водѣше надолу, въ отвѫднитѣ поли на планината. Безъ да забележимъ, срещу насъ се изпрѣчи високъ и снаженъ гръцки селенинъ. Той бѣше младъ човѣкъ, съ черни, извити нагоре мустаци. Въ лицето му имаше нѣщо сурово, хищно. Въ рѫката си държеше кривакъ, който съ достойнство изпрѣчи на пѫтеката и се спрѣ.

Спрѣхме се и ние. Попита ни какви сме и кѫде отиваме.

— Всичко е изгубено — мина като свѣткавица мисъль и въ двама ни.

На моя отговоръ той се усъмни и недовѣрчиво поклати глава.

— Пари имате ли?

— Нѣмаме.

— Ами ако намѣря?

И двамата съ моя другарь се спогледахме.

— Тоя разбойникъ ще ни обере — казахъ му азъ. — Да му дадемъ последнитѣ 10 драхми.

— Нищо не му давай! Остави на мене — каза моятъ другарь и вдигна заканително тоягата си.

— Да се махнешъ отъ пѫтя ни! — изрева той, решилъ се вече на крайность.

Инстиктивно и азъ вдигнахъ тоягата.

Неочаквайки тая смѣлость, гъркътъ се уплаши, стѫписа се назадъ и ние, гледайки го кръвнишки, минахме до самия него, готови всѣки

www.dlib.mk

мигъ да го сразимъ. Видѣхме, какъ той съ наведена глава бърже отмина, като се обръщаше отвреме на време къмъ насъ.

— Този вагабонтинъ ще ни издаде. Навѣрно тукъ наблизо е селото, ще отича и ще съобщи. Да пресѣчемъ на посока гората и укриемъ диритѣ си — казахъ азъ и безъ да се бавимъ, ударихме въ лѣво презъ най-непроходимото мѣсто на гората. Види се много сме тичали, че за наша голѣма изненада, скоро просвѣтна. Бѣхме излѣзли вече на полето. Огледахме се: на два километра отъ насъ видѣхме село, къмъ което водѣше прежната козя пжтека. Спрѣхме подъ едно голѣмо дърво, седнахме да си починемъ и сами се чудѣхме, отгде въ момента се взе тая смѣлость у насъ. Ами ако имаше оржжие?

Малката почивка ни ободри. Трѣбваше веднага да поемемъ напредъ, защото двама селени се мѣрнаха недалечъ отъ насъ. Рисковано бѣше да останемъ повече тукъ и ние тръгнахме по билото на планината, безъ да смѣемъ още да прекосимъ направо полето...

15.

Когато привечерь изкачвахме върха на друго планинско възвишение, едва ли не изтръпнахме отъ ужасъ. Предъ насъ, до самитѣ поли на планината, извиваше своя гъвкъ станъ другъ заливъ. Единъ моментъ стояхме като вка-

www.dlib.mk

менени, безъ да продума нѣкой. Заливътъ блѣстѣше въ лжчитѣ на заходещето слънце; картината бѣ омайна за очитѣ, но тя не ни радваше. Нашиятъ пжть бѣше прегражденъ отъ водата и сами се чудехме, какъ ще излѣземъ отъ тая водна примка. На кждето и да обърнемъ погледъ — предъ насъ е все море, чиито начало и край не се виждаха.

Взрѣхъ се въ тая блѣстяща лента и въ далечината едва можахъ да различа нѣколко рибарски лотки.

— Спасени сме! — Въ дѣсно е селото и краятъ на тоя заливъ. Ще вървимъ северо-източно и ще излѣземъ веднажъ за винаги отъ тоя воденъ лабиринтъ. До като още не ни е сварила нощьта, на всѣка цена трѣбва да минемъ тоя проклетъ воденъ вжзелъ. Въ мене имаше още сили, но моя другарь се възпротиви. Краката му бѣха до кръвь изранени и той едва пристжпваше напредъ. Трѣбваше да спремъ и си починемъ. Ботушитѣ му бѣха съвършено цъфнали, трѣбваше да ги свали и захвърли, но какво ще обуе? Да върви босъ съ толкова изранени крака, бѣ невъзможно. И безъ да му мисля много, събухъ ботушитѣ си и му ги дадохъ. Следъ това разкжсахъ една фланела, приспособихъ нѣщо като тарлъци, обухъ се и ги завързахъ здраво, за да не паднатъ. Това изобретение спаси и двама ни. Изведнажъ почувствувахме лекота и облекчение въ краката. Макаръ и бавно, ние вървѣхме. Отвреме на вре-

www.dlib.mk

ме азъ трѣбваше да подкрепямъ другаря си. Когато болкитѣ се засилваха, той накуцваше.

Цѣлиятъ день не бѣхме яли почти нищо. Малкото провизия, която пазѣхме за „критични моменти“, се свърши още снощи, при вечерята. Ние не си доядохме даже; позалъгахме стомаситѣ и оставихме на провидението да се грижи за идния день. Но провидението тоя пѫть ни измѣни. Никѫде не намѣрихме зеленчукъ, никого не срѣщнахме да поискаме хлѣбъ.

Рибарскитѣ лодки вече бѣха близо; струваше ни се, че на хвърлей камъкъ сѫ отъ насъ. Но селото, где е селото?

Заливътъ се врѣзваше на северъ, въ самото било на планината. Трѣбва да се стигне тамъ, за да се ориентираме въ нова посока.

Ние вървѣхме много. Отдавна бѣше мръкнало. Въ далечината съзрѣхъ въ водитѣ на залива отражение на трептеща свѣтлина. Едва не извикахъ отъ радость. Тукъ нѣкѫде трѣбва да се е згушило селото. И двама забързахме. Моятъ другарь забрави болкитѣ и вървѣше редомъ съ менъ. Колкото повече се приближавахме, толкова по̀ се усилваше трептещата свѣтлина въ залива и ни мамѣше съ своитѣ подводни прелести, които ту изведнажъ изчезваха и заливътъ потъваше въ мрѧкъ, ту наново блѣсваха като огромни звезди.

Ние сме вече при самия завой на залива. Предъ насъ затрептѣха стотици, хиляди пла-

www.dlib.mk

мъчета отъ къмъ незнаенъ хълмъ, надвесенъ надъ самия заливъ. Явно бѣше, че ние навлизаме въ незнаенъ градъ. Навлѣзохме въ едно широко шосе, обградено отъ дветѣ страни съ дървета. Минахме вече нѣколко кжщи, види се началото на града; видѣхме и хора, които ни отминаваха, безъ да ни погледнатъ даже.

Вървейки все по стръмната страна на пжтя, ние бѣхме вече въ главната улица на града. Макаръ и главна, тя бѣше тиха и неприветна. Тукъ-таме избликваше свѣтлина отъ незатворени още заведения. Предъ насъ вървѣха хора; счуха се женски гласове и смѣхъ — и всичко това заглъхна въ съседната улица, гдето младата компания възви. Не далечъ отъ насъ се пѣеше. Гласътъ се издигаше мощно и галѣше съ топлотата на любовната тжга. Пѣеше нѣкой младъ човѣкъ, навѣрно влюбенъ, или пиянъ.

— Где ще спремъ ние съ тебъ, другарю? Кой ще ни отвори? Кой ще ни приюти?

Моятъ другарь тжжно въздъхна и нищо не каза.

— Ще потърсимъ нѣкоя малка кръчма. Нашитѣ 10 драхми ще стигнатъ, за да се нахранимъ и преспимъ. Така, на улицата, не можемъ да останемъ.

Вървейки изъ тъмнината на широката улица, ние се спирахме предъ всѣка освѣтена кръчма или кафене, поглеждахме презъ прозорцитѣ и плахо отминавахме, навсѣкжде заведенията бѣха

www.dlib.mk

пълни съ хора. Едва къмъ края на улицата, ние открихме малка кръчмица, чийто съдържатель бѣше самъ и задрѣмалъ до тезгяха. Безъ да му мисля много, натиснахъ бравата и влѣзохъ.

Съдържателтъ трепна, отвори полусънно очи и лѣниво се прозявна.

Поздравихъ и седнахме; сгушихме се до една малка масичка въ тъмния жгълъ. Поржчахъ две шишенца ракия безпогрѣшно на гръцки езикъ — и бѣхъ доволенъ, че отбѣгвахъ любопитството на кръчмаря, който, следъ като донесе поржчката, отиде лѣниво до тезгяха, седна и отново задрѣма.

Нѣколко глътки отъ ракията съвзѣха силитѣ ни. Поржчахъ още ракия и когато ми я донесоха, успѣхъ да попитамъ, какво има за вечеря. Останала само пилешка чорба. Какво по-хубаво отъ това, за насъ, капналитѣ отъ умора и гладъ?

При вида на ястието, затреперахме и двама. Хлѣбътъ се топѣше като захаръ въ устата ни. Лъжицата потреперваше въ ржцетѣ; съ голѣмо усилие можахме да се овладѣемъ и избѣгнемъ подозрението на ханджията, който самодоволно като котаракъ мъркаше на мѣстото си.

Яденето бърже се изпари. Не остана нито капчица, нито трохичка. Погледнахме се съ другаря: да поржчамъ ли още? Но ако не стигнатъ пари? Решихме да се примиримъ и съ милувката на тая лека вечеря.

Изчукахъ, за да платя и когато ленивата

www.dlib.mk

фигурка на кръчмаря се дотътри до насъ, хвърлихъ му последната десетолевова банкнота и попитахъ: Можемъ ли да пренощуваме тукъ?

Той ми посочи вратата на една малка стая, въ лѣво отъ тезгяха.

— Спасени сме тая нощь — прошепнахъ на другаря си азъ.

Механджията ми повърна 8 драхми, а това още повече ме зарадва.

— Прехванете си и за креватитѣ — помолихъ азъ.

Той взе още две драхми, запали една малка свѣщь и ни поведе къмъ стаичката. Тя бѣше мръсна и неприветна; имаше само два дъсчени кревати, сламеници безъ покривка и възглавие. По-голѣмъ разкошъ — здраве!

— Кали нихта! — отговорихъ на поздрава на ханджията и леко следъ него затворихъ вратата.

Малката свѣщь хвърляше трептеща бледа свѣтлина и стаята добиваше особенъ таинственъ видъ. Азъ се тръшнахъ като убитъ на голия сламеникъ, тъй както си бѣхъ, безъ да се съблича̀мъ, казахъ: „лека нощь“ на другаря си и затворихъ натежелитѣ си за сънъ клепки. Другарьтъ угаси свѣщьта и креватътъ му изкръца подъ тежестьта на умореното му тѣло.

— Лека нощь! — въздъхна той и повече нищо не чухъ презъ сладката си дрѣмота...

www.dlib.mk

16.

Преди да съмне, ние бѣхме вече на крака. Движението въ улицата бѣше слабо: тукъ-таме кола и бързащи работници. Спрѣхме се на кръстопѫтя, предъ едно малко кафене и смѣло влѣзохме вѫтре. Двама граждани четѣха утреннитѣ вестници, а другъ — разговаряше съ кафеджията. Той бѣше доста възрастенъ господинъ, съ побѣлѣли коси и мустаци, хубаво облѣченъ, съ златна верижка на часовника си. Той ни изгледа отъ главата до петитѣ, помълча известно време и попита:

— Безъ работа ли сте?

Отговорихъ почтително, безъ да се смутя.

— Пленници ли сте?

Тая прямота на неговия въпросъ ме забърка, но той не схвана смущението ми.

— Ако желаете, у менъ има работа за двама ви. Трѣбватъ ми работници за склада. Азъ имамъ фабрика за дъски. Само да не искате много... Тукъ има много пленници и трудътъ е ефтинъ.

Едва при тия му думи азъ се окуражихъ и въздъхнахъ съ облекчение. Щомъ има и други българи-пленници — спасени сме! Той ще смѣта, че сме отъ тукашното пленническо депо и нашето бѣгство нѣма да бѫде открито.

— Кажете, колко ще искате? — сепна ме настойчивиятъ гласъ на господина.

— Вие колко мислите да дадете? — плахо попитахъ азъ.

www.dlib.mk

— Ще зависи отъ работата ви. На първо време ще ви дамъ по 70 драхми месечно. Вънъ отъ храната, разбира се. По-сетне — ще видимъ... Кажете, съгласни ли сте?

Нѣмаше за какво да се колебая. Седемдесеть драхми и храна!.. Та това е извънъ нашитѣ очаквания и претенции. Ще поработимъ месецъ-два, ще спестимъ малко пари и ще поемемъ пакъ напредъ. Безъ срѣдства е немислимо да се измъкнемъ отъ тая проклета страна. А до тогава, ние ще се снабдимъ и съ карта, ще се ориентираме напълно въ нашия пѫть за Солунъ.

Пазарлъкътъ стана. Господинътъ почерпи по едно кафе, даде ни по една цигара и ни поведе къмъ своята фабрика. Изъ пѫтя той се чудѣше: какъ тъй, за едно кѫсо време, да науча тъй добре гръцки? Сетне ни разправи какво ще работимъ въ фабриката и склада.

Стигнахме до едно голѣмо здание и господинътъ каза:

— Това е моята фабрика — и пръвъ влѣзе.

Моторитѣ тракаха, плющѣха каишитѣ, колелата скърцаха... Изведнажъ попаднахме всрѣдъ адски шумъ и скърцане.

Майсторътъ, едъръ и високъ човѣкъ, се суетѣше около своя моторъ, отгдето даваше нареждания на другъ работникъ. Той трѣбваше да вика съ всички сили, и въпрѣки това, гласътъ му се губѣше като въ пустиня.

www.dlib.mk

— Хайде, почвайте момчета! Идете да помогнете да се пренесатъ ония кютуци! дайте ги близо до триона!— каза нашиятъ господарь; следъ това отиде при майстора, говори му нѣщо, като ни посочи и излѣзе.

Макаръ и изтощени, ненахранени, трѣбваше да напрегнемъ последни сили, за да влѣземъ въ хармония съ тежката и нерадостна пѣсень на труда...

17.

Занизаха се тежки, нерадостни дни. Дъсченията складъ бѣше на 500 метра далечъ отъ фабриката и ние, съ моя другарь, отъ сутринь до вечерь трѣбваше да пренасяме нарѣзанитѣ дъски, да ги складираме тамъ. Отъ непосилния товаръ, ние се прегъвахме като млади фиданки отъ внезапна стихия. Цѣлитѣ ни рамене бѣха облѣни въ кръвь и въпрѣки всичко, пакъ трѣбваше да се работи. Азъ често пѫти падахъ и изохвахъ отъ остра болка, но злорадниятъ смѣхъ на майстора, ме сепваше; напрѣгахъ нови сили и, залитайки като пиянъ, продължавахъ да пренасямъ.

Вечерь, когато прекѫсвахме работата, капнали отъ умора, измѫчени отъ ранитѣ си, прибирахме се въ нашата барака, гдето се тръшвахме, като пребити. Често не можехме и да вечеряме отъ преумора. Сънътъ ни бѣше едничката отрада, за която копнѣехме презъ деня.

www.dlib.mk

Бѣха изтекли 15 дни, а ни се стори, че работимъ година.

Настанаха още по-тежки дни за мене. Моятъ другарь бѣ притиснатъ отъ единъ голѣмъ ботуръ и примрѣлъ го занесоха въ болницата. Останахъ самъ и за пръвъ пѫть се почувствувахъ сиракъ всрѣдъ чужди и жестоки хора. Нѣмаше съ кого да сподѣля мѫката си, нѣмаше кой да ме разбере и утеши!

Лѣвиятъ кракъ на приятеля ми бѣ счупенъ и гипсиранъ. Когато отидохъ да го навестя, не можехъ да удържа погледа му; въ очитѣ му ридаеше такова страдание и мѫка, че би се растопило и най-коравото сърдце. Съ какво можехъ да го утеша, когато за него бѣ ясно, че за винаги ще остане куцъ? А нѣма ли и менъ да постигне сѫщата участь? Тежкиятъ фабриченъ трудъ е ненаситно чудовище, неговиятъ голѣмъ търбухъ не се насища съ ржцетѣ и краката на хиляди човѣшки жертви. То е изгасило пламъка на стотици хиляди живота и ще продължава да гаси.

Затекоха днитѣ за мене въ мѫка и самотность. Ранитѣ по ржцетѣ и раменетѣ бѣха заздравѣли вече; бѣше израстнала нова и здрава кожа, която устояваше на тежкия трудъ. Физически бѣхъ закрепналъ и работата не бѣше вече за мене мѫчение. Когато презъ деня оставахъ свободенъ, моятъ господарь ме изпращаше въ своя домъ, да прислугвамъ въ кухнята.

www.dlib.mk

Още при влизането въ тая богата кжща, отъ прозореца ме стрелнаха две хубави черни очи; огрѣ ме усмивката на малки розови устни и когато тоя хубавъ женски образъ дойде на две крачки до менъ — азъ чухъ музиката на нейния гласъ. Стори ми се, че слушамъ симфония. Какво ме питаше тя?—Азъ я гледахъ, като опияненъ, безъ да мога да разбера нѣщо. Виждахъ само очитѣ и усмивката ѝ. Заповѣдваше ми да насѣка дърва и да ги занеса въ кухнята. Ако бѣше ми казала да влѣза въ ада, бихъ сторилъ това, безъ да се поколебая — тъй хубава и опиянителна бѣше тая жена!

Когато сетне разбрахъ, че е жена на моя господарь, очудването ми нѣмаше предѣлъ. Оженили се преди три години и нѣмаха деца. Той бѣше въ преклонна възрасть, приведенъ подъ тежестьта на своитѣ шестдесеть години; а тя едва двадесеть годишна, току-що разцъфнала лилия, събудена за животъ и наслади. Даже и да не бѣхъ въ положението на пленникъ, даже и да бѣхъ принцъ, пакъ бихъ се почувствувалъ безсиленъ предъ тая божествена красота.

Тя разбра смущението ми, разбра трепета на моето сърдце, но се престори на равнодушна.

Всѣки день, два часа преди обѣдъ, бѣхъ извикванъ за да помагамъ въ кухнята. Вече тя не ми се усмихваше като първия пжть. Хубавото ѝ лице бѣ осѣнено отъ непонятна за

www.dlib.mk

менъ скръбь... Винаги тя ме разпитваше за моя животъ и когато азъ неохотно разправяхъ, тя взимаше живо участие въ моята сждба. Очуди ме нейната интелигентность и добро сърдце.

Настанаха по-добри дни за менъ. Не ме пресиляха толкова въ работа, пъкъ и храната ми значително се подобри. Каквото ядѣха въ кжщи — тя пращаше и на менъ. Малкото момче, което прислужваше у тѣхъ, често пжти прикрито ми донасяше по нѣкоя бутилка вино. На какво се дължеше тая сестринска грижа, недоумявахъ. Нейното внимание ме плашеше и смущаваше.

Единъ день мжжътъ ѝ замина по търговия въ Атина. Още веднага бѣхъ извиканъ отъ фабриката. Въ малката, уютна трапезария бѣ сервиранъ обѣдъ за двама. Когато тя ми посочи мѣстото, азъ останахъ като гръмнатъ. Не е ли това примка, за да ме оплете и погуби? Дълго не се решавахъ да седна и тя почти насила ме заведе на мѣстото.

Седнали единъ срещу другъ, ржката ми потрепваше. Бѣхъ обезсиленъ отъ хубавитѣ и страстни очи на тая жена. Азъ се страхувахъ да я гледамъ; чуствувахъ се така нищоженъ и жалъкъ. Но когато бѣлата ѝ като лебедно крило ржка докосна моята и подкани да си чукнемъ чашитѣ — почувствахъ силитѣ си и не устояхъ на изкушението, да я цѣлуна...

Азъ бѣхъ победенъ отъ прелеститѣ на тая жена. Тя търсѣше ласкитѣ ми, и азъ като за-

www.dlib.mk

жеднѣлъ пустинникъ, пиехъ свѣтлина и забрава... Тия свѣтли мигове дори и сега звучатъ въ душата ми като вечерна пѣсень, която се ражда и умира съ трепещата красота и младость...

18.

Не вѣрвахъ, че тая жена може така силно да люби. Азъ я мислѣхъ за гъркиня, а имахъ лошо мнение за гъркинитѣ; знаехъ ги като лукави и зли, неспособни къмъ романтични възторзи. Но тая млада жена ме убеди, азъ повѣрвахъ, че не всички гъркини сж посрѣдствени и дѣлнични. Тогава где е цъфтѣло това цвѣте на Елада? Какъ е могла да запази тая антична, физическа и духовна красота?

Какво бѣ очудването ми, когато разбрахъ, че тя е полякина. Едва когато тя разгъна страничка изъ своя животъ стана ми ясно. Дъщеря на отдавна преселенъ тукъ, въ Ла-мия полякъ — цѣлото си детинство е прекарала въ пансиона. Туку-що излѣзла преди три години я омжжватъ на сила за тоя богатъ гръкъ, добъръ приятель на баща ѝ, къмъ когото последниятъималъ голѣми парични задължения. Сълзитѣ не помогнали; тя даже се опитала да се трови, но я спасили. Какво може да направи самò и безащитно момиче? Склонила най-сетне. Цѣла година страдание, до като привикне. Мжжътъ ѝ е много богатъ, угажда ѝ въ всичко, обича я, но и ужасно я ревнува. Никжде не

www.dlib.mk

я води, слухти и дебне като евнухъ. Животътъ ѝ е станалъ непоносимъ; тя го ненавижда, както ненавижда и всички гърци. Би го убила — само и само да се види свободна, да се почувствува, че живѣе...

Съ каква мѫка ми разправи тя всичко! Сълзи капѣха по бледитѣ ѝ бузи и азъ бѣхъ безсиленъ да я успокоя. За пръвъ пѫть я почувствувахъ близка, сродна душа, на която мога да изкажа мѫката си. Въ нашата сѫдба имаше нѣщо сродно; сближи ни великото страдание и любовь.

Следъ три дни старикътъ се върна и нашата идилия се помрачи. Предпазливо и двама играехме добре ролитѣ си. Тя се преструваше равнодушна и не ме поглеждаше въ негово присѫтствие. Понѣкога ме и ругаеше за дребни поводи. Привидно тя се отказа и отъ прислугата ми, като нескриваше умразата си къмъ българитѣ. Мѫжътъ ѝ самодоволно се усмихваше. Тя тъй хитро спечели довѣрието му, че той вече не бдѣше надъ насъ. Оставахме ли насаме — маскитѣ падаха отъ лицата ни; тя се хвърляше на гърдитѣ ми, цѣлуваше ме страстно и се смѣеше като дете. Така тя бѣше по-плънителна и азъ се чувствувахъ щастливъ, защото я обичахъ...

www.dlib.mk

19.

Азъ чувствувахъ, какъ тая жена въ душата ми се възправя съ всичката си мощь — и бѣхъ безсиленъ да се освободя отъ тая власть. Магия, или нѣкаква промисъль витаеше надъ нашия животъ? Или, може би, сждбата сама ми я изпрати за да постигна въжделената си мечта — да разбия пленническитѣ си окови и видя отново моята скжпа земя?

Въ гласа, въ очитѣ, въ всѣка моя дума тя четѣше моята носталгия и страдаше по-силно отъ менъ. Мжката, да загубишъ любимия си, не ѝ даваше покой. Тя не можеше да понесе една такава раздѣла. Но моята тжга по родината бѣ по-силна отъ всички чувства — и тя разбра, че е безсилна да ме утеши.

Да ме последва, да скжса съ всичко родно — това би било безумие! Азъ самъ не приемахъ тая велика жертва, макаръ че бѣше готова на всичко. Едва следъ дълги увещания, успѣхъ да я убедя, че нищо хубаво нѣма да изкупи съ тая си жертва, защото щѣхме да бждемъ заловени... А тя знаеше, че въ такъвъ случай съ моя животъ е свършено и че никаква сила не е въ състояние да ме спаси отъ ржцетѣ на гръцкитѣ палачи. Тия доводи бѣха достатъчни, за да изтудятъ романтичната ѝ душа.

Деньтъ на нашата раздѣла бѣ опредѣленъ. Тя трѣбваше да се погрижи за щастливия изходъ, да стигна безпрепятствено въ Солунъ. А

www.dlib.mk

тамъ, за менъ ще се погрижи нейниятъ вуйчо, на когото тя написа дълго писмо и ми го повѣри, лично самъ да му го предамъ. До Лариса ще ме придружи единъ нейнъ братовчедъ, къмъ когото тя има пълна вѣра. Чакахме да прозвъни тоя часъ на горестна разлѫка. И колкото повече наближаваше, толкова по̀ неспокоенъ и нетърпеливъ ставахъ. Въ душата ми бушуваха два непримирими вихъра: радостьта, че си отивамъ дома и мѫчителната скръбь за жената, която оставямъ тукъ и която никога нѣма да видя вече!

О, тоя часъ на раздѣла — той винаги ще звъни въ душата ми! Ще звъни съ тържеството на хиляди камбани, които изплакватъ една сладка мѫка и пѣятъ химни на любовьта... Тѣ винаги ще ми нашепватъ за една лѫчезарна душа, която, тамъ нѣкѫде задъ планини и морета, оставихъ да изживѣе въ самотность своята мѫка... И тоя бѣлъ призракъ на скѫпа, безумно-любена жена ще смущава сънищата ми — и нейнитѣ укòрни погледи ще парятъ като вѫглени въ душата ми, че сѫдбата тъй глупаво проигра моето щастие...

Въ ранната утрина кабриолетътъ ме чакаше съ нейния довѣренъ човѣкъ... Задъ тежкитѣ порти ние бѣхме двама, гледахме се и мълчахме. Обгърнала ме плътно, тя не искаше да ме пусне, въпрѣки моитѣ протести, че може да ни види нѣкой — и всичко да рухне. Отвреме на време и братовчедъ ѝ нетърпеливо подканяше...

www.dlib.mk

Една последна, безпаметна цѣлувка, която, може би трая мигъ, или вѣчность — незная — и азъ почти съ сила се изтръгнахъ отъ обятията на тая обезумѣла отъ скръбь жена... Чухъ сподавено ридание и въ полумрака бѣлата ѝ сѣнка като че ли се повали до портата. Кабриолетътъ бърже се понесе и зави въ напрѣчната улица — повече нищо не видѣхъ. Дълго следъ това сподавениятъ викъ на бѣлата сѣнка не ми даваше покой...

20.

Пжтьтъ до Лариса мина безъ премеждие. Братовчедътъ на любимата — весело, словохотливо момче, напразно се мжчеше да ме разсмѣе. Разправяше ми весели анегдоти, въ които се откроявaше цѣлиятъ му разпустнатъ нравъ. Три идола признава и имъ се кланя: злато, вино и жени. Въ тѣхъ е смисълътъ на неговия животъ. Стана ми ясно, защо съ такава готовность прие да ме съпровожда... Тая му услуга, навѣрно, бѣ добре платена отъ наивната братовчедка.

Още съ пристиганието ни въ Лариса за да не пропустнемъ вечерния влакъ за Солунъ, отидохме на гарата. Следъ половинъ часъ тренътъ трѣбваше да потегли. Веднага той взе билети, настани ме въ едно празно купе, като непреставаше да се шегува. По едно време изчезна. Първиятъ звънецъ удари. Погледнахъ безпо-

www.dlib.mk

който отъ прозореца; недоумѣвахъ, защо още се бави. Удари и вториятъ звънецъ... Изтръпнахъ въ очаквание и въ тревога. Билетитѣ бѣха въ него. Да не би да крои нѣщо? Недопускахъ, но все пакъ — отгде да знамъ?... — Такава размисъль разпъваше душата ми. И бѣхъ вече решилъ да слѣза, да се спасявамъ, когато нѣчия ржка ме потупа по рамото. Озърнахъ се; той, хили ми се насреща, но тоя пжть, особено веселъ... Отбилъ се за малко въ бюфета, позасъхнало му гърлото, та рекълъ да го понакваси малко. Безгрижно момче, подкупва те съ своята лекота и веселость; не можешъ да му се разсърдишъ.

Влакътъ потегли и потъна въ дълбоката беззвездна нощь. Едва тогава азъ се успокоихъ; свихъ се въ единия жгълъ на купето, затворихъ очи и се унесохъ въ нѣщо радостно и далечно. Въ купето влѣзоха още двама пжтници, гърчета. Младото момче намѣри въ тѣхъ отлични събеседници и изъ цѣлия пжть не млъкнаха отъ пѣсни и шеги.

Макаръ и уморенъ, не можахъ да заспя. Нѣщо тревожно, нѣщо неопредѣлено, ту радостно, ту мрачно — не се отдѣляше отъ съзнанието ми. И една сладка нѣга се топѣше въ сърдцето ми и го преизпълняше съ копнежъ. Образътъ на любимата жена не ми даваше да затворя очи. А тежкото, отмѣрено тракане на колелетата отекваше мжчително-досадно въ душата.

www.dlib.mk

Азъ се преструвахъ на заспалъ и моятъ спѫтникъ престана да ми досажда съ вниманието си; забавляваше се съ другитѣ. Тѣ ядоха, пиха, лудуваха до като уморени отъ пиянство и игра наизпопадаха въ купето. И когато заспаха, едва тогава и азъ можахъ да склопя очи и дамъ воля на сладкитѣ спомени; да си позволя да мечтая за по-хубави и честити дни; да се понарадвамъ въ мечтитѣ си, на моята мила и далечна родна земя...

21.

Солунъ — моята възжделена мечта е постигната! Първата крачка къмъ моето спасение е направена. Още малко усилие — и ще бѫда на воля!.. А отъ това малко усилие зависѣше животътъ ми. Кой и какъ ще го направи?—За това сѫдбата се бѣ погрижила.

Вуйчото на любимата ме взе подъ своя закрила. Збогувахъ се съ веселия си съпѫтникъ, предадохъ му да отнесе хиляди поздрави на своята мила братовчедка — и съвсемъ успокоенъ, довѣрихъ сѫдбата си на стария полякъ — вуйчото.

Когато му предадохъ писмото и той съ треперяща рѫка го отвори, паднаха нѣколко сто-драхмови банкноти... Бедниятъ вуйчо тъй се развълнува отъ радость, че едва не ме разцѣлува!.. Той не преставаше да величае племенницата си; едва ли не я искара ангелъ-

www.dlib.mk

хранитель... Та колко пѫти тя го е спасявала въ най-критични моменти?.. Тия пари сега му идатъ като отъ небето. И той започна да цѣлува подписа ѝ... Златна ржка го написала... Шестотинъ драхми му праща, милата и сладка племенница!.. Съ тѣхъ той ще помине цѣлъ месецъ, до като се залови на работа... Билъ нѣкѫде на работа, но го уволнили... А иначе той е отличенъ механикъ... — Така говорѣше, или по-право — чуруликаше чичото. Още днесъ той ще отиде на пристанището, ще пита, ще научи; нѣма ли нѣкой български параходъ... Ще се срѣщне съ капитана, ще помоли, съ една дума, ще нареди да ме взематъ съ парахода... Да бѫда спокоенъ, скоро ще видя родината си. — И той се смѣе като дете, тупа ме по рамото. не знае кѫде да ме дене отъ радость... И азъ се успокоявамъ, защото вѣрвамъ въ чистата съвѣсть на тоя човѣкъ... Той не обича гърцитѣ, и не знае защо, въ моето лице вижда нѣщо родно, симпатиченъ съмъ му и е готовъ въ морето да се хвърли, но да ме спаси...

Първиятъ день мина въ мѫчително очакване въ малката неприветна стаичка на чичото. Бѣше ми забранилъ да не излизамъ, защото изъ улицитѣ постоянно сновѣли патраули... Ще се натъкна на нѣкой разездъ — и после и за него ще е лошо, ако узнаятъ, че ме е укривалъ.

Късно вечерьта той дойде радостенъ, ли-

www.dlib.mk

чеше си, че бѣше пийналъ. Да се стѣгамъ за пжть. Всичко е на редъ... Нашиятъ параходъ „Варна“ отъ два дни е тукъ, товари нѣкакви стоки... Другиятъ день щѣлъ да замине за Цариградъ, гдето ще престои нѣкои и други день... Лично говорилъ съ боцмана на парахода, славенъ момъкъ, който веднага се съгласилъ да ме скрие въ парахода и отведе въ Цариградъ. За почерпушка той му далъ нѣкоя и друга драхма...

Вуйчото не спираше, а менъ ми се струваше, че всичко това е плодъ на разпаленото му отъ алкоола въображение... Азъ не повѣрвахъ, че е възможно такова чудо. За да се увѣря — утре рано ще ме заведе въ кръчмата, гдето сж уговорили съ боцмана да се срещнемъ. Сега да спя спокойно,.. За тая радость, трѣбва да се почерпимъ... Тукъ наблизо имало хубаво вино, той не си жали труда, ще отича, ще донесе...

Какво значеха паритѣ за менъ въ единъ такъвъ моментъ, когато се решаваше моята сждба?.. Азъ имахъ спестени отъ работа пари; имахъ много пари. Това го разбрахъ сетне, когато тършувахъ въ джоба на палтото си. Любимата бѣ се погрижила за това. Безъ да знамъ, пъхнала въ джоба ми снопче банкноти... — И когато извадихъ и дадохъ на чичото пари за виното и предоставихъ на него— да опредѣли, колко да вземе — очитѣ му свѣтнаха. И започна да се радва, да благосла-

www.dlib.mk

вя... Щѣлъ да купи и закуски. Пари ще артисатъ даже: сто драхми сѫ това!..

Значи всичко това не е сънъ: истина е... Други день ще потегля; ще се откѫсна отъ пленическия си обрѫчъ, ще съмъ въ открито море, далечъ отъ своитѣ палачи, които — ето вече година — измѫчваха и тѣлото, и душата ми; ще съмъ свободенъ; ще мога свободно да отида, кѫдето си искамъ; ще мога да пѣя, да се радвамъ; ще се почувствувамъ отново човѣкъ, въ когото бѣха всички свѣтлини помръкнали, всички радости измрѣли. Поскоро да мине тая нощь!.. Да мине ако ще и въ пиянство... Азъ искамъ въ виното да удавя своята мѫка, да скѫся времето до другия день, когато ще бѫда вече свободенъ и на открито море... Да пиемъ, стари вуйчо на любимата! Да се чукнемъ!.. Ние съ тебе сме истински хора... Две крайности ни очовѣчиха, мене, радостьта, че ще видя своята родина, а тебе — могѫщата сила на бохемската душа... Да си подадемъ рѫка и станемъ приятели... Да пиемъ! Да пиемъ!..

22.

Азъ съмъ въ дъното на кормилото на парахода... Не съмъ самъ, до мене е още единъ пленникъ, избѣгалъ отъ Марсилия. Тоя добъръ боцманъ се е погрижилъ и за неговата сѫдба... Грижи се братски за насъ, редовно ни носи

www.dlib.mk

храна, извежда ни да подишаме чистъ въздухъ и отново ни затваря въ малката дупка до кормилото. Следъ туй затрупва вратата съ вжжа — и ние изчезваме за свѣта. Лежимъ, живи погребани и не можемъ да заспимъ... Плъхове, нахални и зли, не ни даватъ покой; гризатъ обувкитѣ, стържатъ и църкатъ... Ако не се пазимъ — готови сж да ни нападнатъ...

Но всичко туй ни се вижда забавно; ние се смѣемъ и се радваме като деца, защото скоро ще бждемъ свободни. Нашето пжтуване е строго инкогнито... То не е известно дори на капитана на парахода... Боцманътъ самичъкъ поема тоя рискъ... А съ насъ пжтуватъ и французки офицери; нѣкаква комисия, която контролира парахода, затова и боцманътъ ни е скрилъ въ кормилото. Ще се примиримъ съ положението си; нали не е задълго — до като стигнемъ въ Цариградъ... А вече тамъ — все едно че сме въ България; има наше консулство; ще потърсимъ закрила, ще се спасимъ.

Морето е бурно. Като хвърлена треска, параходътъ се люшка въ разбѣснѣлото море. Вълнитѣ ни люлѣятъ, сѣкашъ сме въ нѣкоя висока панаирска люлка. Моятъ, по неволя другарь, отчаяно дере гърлото си; морската болесть го е хванала... Лимонитѣ не ще помогнатъ; гърчи се и се дере, сѣкашъ съ смъртьта се бори... А вѣтърътъ свири въ опънатитѣ въжета като на нѣкоя адска цигулка, плющи и шиба немилостиво; сирената тревожно пищи

www.dlib.mk

въ нощьта, като че ли се отваря преизподнята и мъртвитѣ възкръсватъ... Параходътъ хвърля котва всрѣдъ открито море за да устои на страшната стихия, която засиля да го разбие и погребе въ морскитѣ бездни...

— Другарю, писано ни е тукъ да намѣримъ своя гробъ.— Но моятъ другарь не ми отговаря, а продължава да пъшка и вие, като че ли подражава на бурята...

Да става каквото ще! Все едно, морето, или земята ще ни погребе. Настана велико примирение въ душата — и ми е безразлично вече... Питамъ се само, защо е тая дълга прелюдия, наречена животъ, когато краятъ е толкова кѫсичъкъ и ясенъ? Живѣемъ само съ илюзията, че нашата сѫщность е още далечъ отъ ноктитѣ на смъртьта, когато — всѣки мигъ тя ни държи въ рѫцетѣ си, всѣки мигъ може да ни похити, като че ли не е имало нищо, като че ли не сме живѣли...

И азъ за пръвъ пѫть запѣхъ, искахъ да заглуша стихията, да ѝ докажа, че не ме плаши, защото въ душата ми е просвѣтнало — и ми е все едно, дали ще продължавамъ да страдамъ, или смъртниятъ мигъ ще ми даде вѣчното успокоение и забрава...

Морето е тихо и корабътъ леко се плъзга всрѣдъ уморенитѣ отъ бурята вълни... Ние сме вече въ Босфора; още малко — и ще спремъ...

Моряцитѣ пѣятъ българска пѣсень. Не е ли

www.dlib.mk

всичко туй сънъ? Разтривамъ очи, напрѣгамъ слухъ; пѣсеньта тържествено кънти всрѣдъ заспалото гладко море и гали душата... Сълзи капятъ отъ очитѣ ми... Азъ плача... отъ радость, може би... Азъ не съмъ вече пленникъ... Разбирате ли какво значи: не съмъ вече пленникъ? Азъ ида отъ страшната долина на смъртьта... Тамъ има съ хиляди като мене сѣнки, които чакатъ Ахеранъ да ги преведе отвждъ — въ България... Това сж безброй измжчени души, които съ кръвьта си оросиха далечни хоризонти — и сега изнемогватъ подъ тежестьта на жестокия Плутонъ, чието въплощение сж днешнитѣ потомци на древна Елада. Азъ избѣгахъ отъ тая долина на плача и ето ме вече свободенъ; скоро ще цѣлуна скжпата родна земя, ще се почувствамъ отново човѣкъ, ще заживѣя съ нова вѣра и упования въ бждещето... Ще забравя ужаситѣ на войната, ще забравя всичко; само едно велико страдание ще остане неизличимо въ паметьта ми: скръбьта на сѣнкитѣ, да стигнатъ по-скоро отвждъ — въ своята родна земя...

23.

Отъ бурята параходътъ претърпѣ малка повреда. Трѣбваше да остане нѣколко дни на пристанището, а следъ поправката, да отпжтува за Варна. А какъ желаехъ да замина направо, да избѣгна новитѣ изпитания, които сждбата

www.dlib.mk

ми отрежда въ Цариградъ! Неизвестностьта ме плашеше. Когато боцманътъ ми заяви, че трѣбва на всѣка цена да слѣза, нѣмаше какво — трѣбваше да се примиря съ положението си. Той се е погрижилъ за лодка, моментътъ е благоприятенъ за да ни отведе до града.

Като сѣнки, ослѣпени отъ дневната свѣтлина, ние, съ моя новъ другарь по сждба, излѣзохме изъ своя гробъ, гдето нѣколко дни и нощи бѣхме живи погребани. Още при първитѣ стжпки, краката ни, изтръпнали отъ дългата неподвижность, се отказаха да се движатъ... Ние залитахме като пияни и, ако не бѣше подкрепата на боцмана, щѣхме да потънемъ въ морската бездна, когато се спускахме по стълбата къмъ нашата лодка.

На борда нѣмаше никой; страшно мълчание царуваше около насъ... Като че ли тоя параходъ бѣше отъ другия свѣтъ, дошелъ да изхвърли на брѣга две загубени човѣшки сѣнки. Не бѣше ли това корабътъ на мъртвитѣ, осждженъ да се люшка въ небитието, да отнася душитѣ къмъ Нирвана?

Лодкарьтъ — едъръ турчинъ, извиканъ нарочно за насъ, въ мигъ отпусна лопатитѣ. Озадачи го нашиятъ мъртвешки видъ — и той не скри своето състрадание. Бѣше разбралъ, че сме българи, че идемъ отъ гръцки пленъ — и добродушното му лице се засѣни отъ мжка. Той, незнайниятъ чуждъ човѣкъ, искрено ни съжали като ни видѣ въ това окаяно положение.

www.dlib.mk

Лопатитѣ потрепваха въ ржцетѣ му, когато подкара лодката. Той не скри умразата си къмъ гърцитѣ и нѣколко пжти натякна, да благодаримъ на Бога, че живи се връщаме... Колко турци и българи, пленници въ тая дива страна сж намѣрили гробоветѣ си въ затворитѣ и пустиннитѣ острови!.. Неговъ братовъ синъ отъ две години е въ Трикери и тѣхнитѣ нищо не знаятъ за сждбата му.

Нашиятъ лодкарь бащински се загрижи за насъ. Непрестанно ни разпитваше за живота ни тамъ, цъкаше съ язикъ, вайкаше се, каточели самъ бѣ преживѣлъ тия ужаси. Когато излѣзохме на кея, той ни опжти кой трамвай да вземемъ за болницата „Евлоги Георгиевъ.“ Тамъ имало много наши избѣгали пленници... Отпочивали си нѣколко дни, следъ туй на групи ги препращали за България... Едни по желѣзницата, други — пѣша — къмъ Одринъ.

Сбогувахме се сърдечно съ тоя добъръ турчинъ, отъ когото чухме първа утешна дума въ тая чужда за насъ страна. Въпрѣки нашето настояване, не ни взе пари за превоза, даже съжаляваше, че не може да ни помогне. Какво добро сърдце; каква висша етика и моралъ въ тоя чуждъ за насъ човѣкъ! Неговата доброта ме обезоржжи, обезсили ме това велико човѣшко откровение, което, уви, е рѣдкость и у насъ, българитѣ!

Когато излѣзохме на главната улица, първата ни грижа бѣ да приведемъ въ редъ тоа-

www.dlib.mk

лета си; да се обръснемъ, да почистимъ дрехитѣ и обущата си. Неомитъ и брадясалъ — самъ не можахъ да се позная въ огледалото. Въ дълбокитѣ орбити — блѣскаше само огъньтъ на очитѣ ми; тоя огънь, който подържаше вѣрата ми, че ще видя пакъ България. Опитахъ се да се усмихна, но лицето ми се изкриви въ скръбна гримаса, сякашъ замръзна и стана неподвижно въ безкрайната общочовѣшка мжка, която непрестанно човъркаше душата ми и не ми даваше минутка покой...

Решихме да се качимъ на първия трамвай за болницата.

Бѣше обѣдъ и съ голѣма мжка можахме да се вредимъ — толкова препълненъ бѣ трамваятъ! При силния натискъ на платформата, едва можахъ да поема дъхъ. Единъ елегантенъ господинъ тъй силно притискаше съ ржце гжрдитѣ ми, че едва не извикахъ отъ болка. Мжчихъ се, да се отдръпна, но напразно — неговиятъ натискъ все повече се усиляше. Напрѣгнахъ сили и едва можахъ да го отблъсна, можахъ да си отдъхна. И вмѣсто да се извини — това цариградско конте, обърна гърба си и започна да си пробива пжть къмъ вратата. Още неспрѣлъ трамваятъ и господинътъ скочи, изгуби се бърже въ навалицата. Като свѣткавица мина мисъльта ми: дали не ми е задигналъ портмонето? Инстинктивно пипнахъ вжтрешния си джебъ на палтото; бѣше отлекналъ — портмонето липсваше. Търсихъ го въ другитѣ дже-

www.dlib.mk

бове, но напраздно! Ами сега? Всичкитѣ ми пари — двеста драхми, които бѣхъ скжталъ изчезнаха като съ магическа пръчка заедно съ портмонето ми. Ушитѣ ми писнаха, червенина покри лицето ми; негодувание ме преизпълни; азъ бѣхъ готовъ да скоча и догоня той мерзавецъ, който можа отъ мене да открадне... Нима той, по външния ми изгледъ, не разбра, че съмъ беденъ като черковна мишка? Какъ допустна съвѣстьта му да вземе и последния ми залакъ?...

По-сетне, когато се поуспокоихъ, защото безцелна бѣ всѣка тревога, защото изгубеното не се връща, азъ се изсмѣхъ на своето детинско разсжждение... Незнайниятъ апашъ ми стана симпатиченъ: колко много му струва тоя успѣхъ! На какъвъ рискъ и тревога се подложи, за да излѣзе сполучлива обичайната му операция. Нали и той е човѣкъ съ културни нужди — трѣбва да подържа тоалета си, а може би и своитѣ любовници?... Като добъръ артистъ въ своето поприще, той трѣбва да бжде елегантенъ, да внушава довѣрие... Облѣченъ ли е бедно — съ него е свършено — ще умре отъ гладъ нѣкжде изъ затворитѣ... Само едно не мога да му простя: да бѣше се съжалилъ, поне десеть драхми да бѣше ми оставилъ. Но затуй не е той виновенъ, виновенъ съмъ азъ, че нескрихъ портмонето въ пазвата си, както моятъ новъ приятель; кесията да топли сърдцето му,

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ
www.dlib.mk

за да е спокоенъ. Заклѣхъ се, другъ пѫть ще зная да се пазя...

24.

Въ болницата ни нахраниха добре. Бѣхме стотина души; цѣло болнично помѣщение бѣше опразднено за насъ избѣгалитѣ пленици. Отгде ли нѣмаше такива? Отъ Марсилия, отъ Критъ, отъ Солунъ — отвсѣкѫде! Следъ дълги митарства бѣха спасили кожитѣ си и сега почиваха и се радваха на свобода.

Въ специаленъ казанъ се готвѣше за насъ. Спѣхме на сламеници или на голия дъсченъ подъ; не стигаха легла за всички.

Лицата бѣха оживѣни; детинска радость ги озаряваше. Всѣки се чувстваше спасенъ и се мѫчеше да забрави преживѣното. Една неспокойна мисъль ги човъркаше: кога ще имъ дойде редътъ да заминатъ. Азъ се изгубихъ като капчица между тѣхъ; вече моитѣ изпитания бѣха нищожни сравнително ужаситѣ, които чувахъ за тѣхното пленичество... Нито единъ не се похвали отъ сѫдбата си. Имаше нѣколцина токущо избѣгали отъ сръбски пленъ. Тѣхното тегло тамъ било нечовѣшко; гладували по цѣли дни. Оголѣли и съвсемъ боси посрѣдъ зима поправяли нѣкаква желѣзо-пѫтна линия... По тѣлото имъ личеха още кървави следи отъ волски камшици... А колко души само сѫ измрѣли отъ гладъ и болести!

www.dlib.mk

И наистина, по лицата на тия нещастници личеха още следитѣ отъ нечуванъ тероръ. Едни храчеха вече кръвь, а други — прегърбени, бѣха се състарили и изгубили своя човѣшки образъ...

Особено ме трогна сждбата на едно македонче отъ Кукушъ. На гърдитѣ му личеше още раната отъ острилото на войнишкия ножъ. По една случайность останалъ живъ; ножътъ промушва лѣвото ребро и се пречупва. Сръбскиятъ войникъ, който го е мушналъ изпсувалъ и поискалъ ножа на другаря си, да го доубие, но той се съжалилъ, и не му го далъ. . . И защо е било всичко това? Защото като боленъ, не могълъ да отиде на работа. Въ болницата извадили ножа, спасили го, но раната все още не заздравява, гнои — и горкото момче е станало само кожа и кости!.. Лицето му е восъкъ, а въ очитѣ му — мжка по майка и баща, чиято сждба му е неизвестна.

— Да мога да поживѣя! — изохкваше той — Да мога живъ да се върна въ своя домъ; да видя своитѣ, пъкъ тогава да умра!

Не можехъ да го не утеша:

— Ти ще живѣешъ, дълго ще живѣешъ. Раната ще зарастне, ще се оправишъ. Сега, именно, трѣбва да живѣешъ. Отвждъ... нашитѣ братя и сестри ни викатъ... Робската верига ги притѣга и нѣма кой да имъ помогне... А нашата сждба ни научи... Ние вече знаемъ, за какво трѣбва да живѣемъ...

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ

www.dlib.mk

Той тѫжно поклащаше глава, а въ очитѣ му — нечовѣшко страдание.

— Да видя веднажъ свободна родината! Денемъ и нощемъ за туй се моля.

Той млъкна и отри овлажнѣлитѣ си очи. Тая светость ме трогна и азъ не намѣрихъ думи да го утеша. А и може ли да се утеши една сиротна душа, която знае, че е прокудена въ чужбина, тамъ да изживява мѫката на своитѣ поробени братя?

Македония — тая жива мѫченица е разпъната отъ гърци и сърби! Тя изнемогва въ робски окови и нейнитѣ синове сѫ прокудени. Тѣ се биятъ за България, все едно че се биятъ и за своята родина. И това момче е воювало, било е пленникъ, страдало е, тъй както въ пленичество се страда; то е дало силитѣ си, своето здраве и младость, за да помогне и на Македония. И ето, сега се връща въ България и не може да види своитѣ... Каква мѫка е да не можешъ да чуешъ утешна майчина дума, да не можешъ да видишъ мѣстото, гдето си се родилъ и страдалъ! Връща се като изгнанникъ и нищо друго не иска, освенъ здраве, за да може да види свободно отечеството си... Да се поклонимъ предъ това откровение, предъ тая велика жажда на душата!.. Да се поклонимъ предъ тая света вѣра въ свободата!..

www.dlib.mk

25.

Цариградъ — тоя екзотиченъ градъ ме унесе въ древното минало на България... Вѣковетѣ сж разрушили стенитѣ, до които неведнажъ бѣ упиралъ царь Симеоновиятъ мечъ. Отъ тогавашната византийщина не е останало нито следа. Султанитѣ сж пресъздали тоя градъ чрезъ източната архитектура и фантазия. Той е станалъ приказенъ, както сж приказни сега и султанскитѣ хареми. Гюлъ-Бахча напомня още за еротиката на времето на султанитѣ, както сега въ Египетъ пирамидитѣ ни напомнятъ за фараонитѣ.

Европейскиятъ кварталъ не е интересенъ. Въобще тамъ, гдето ржката на европейската култура се е помжчила да заличи старинната поезия — цари пълно опустошение. Творческата фантазия е убита — и тоя кварталъ напомня Вавилонското стълпотворение. Смѣшение на езицитѣ, смѣшение на раситѣ — и въ края на краищата — творческо безсилие.

Войната доразруши живота въ тоя античенъ градъ. На всѣка крачка духовна и физическа мизерия. Има и охолници — рѣдки щастливци, които живѣятъ като крезове, но народътъ, бедниятъ народъ тъне въ страшна сиромашия и невежество. Паметници на това сж цѣли квартали съ публични домове, мърсотата на улицитѣ и хаосътъ въ производството.

www.dlib.mk

Цариградъ е пъленъ съ неприятелски войски, които господствуватъ и доразрушаватъ онова, което вѣковетѣ не сж могли да разрушатъ. Англичани и французи се мжчатъ да модернизиратъ живота, да доразрушатъ източната му прелесть.

Нѣколко дни вече азъ се разхождахъ, мжчехъ се да проникна на всѣкжде, гдето все още е запазена екзотичната красота, но се връщахъ разочарованъ. Голѣмиятъ мостъ, който скачва дветѣ морета и отдѣля двата свѣта, тоя на европейската култура и онзи, на източната еротика — единственъ той ме привлича да се любувамъ на блѣсъка на морето, да слушамъ далечнитѣ сирени на плячкосанитѣ въ войната параходи. Хареса ми и подземната желѣзница, която отъ морското равнище изкачва чакъ на високитѣ тепета, отгдето се разклонява и градътъ.

Още единъ день ми остава да престоя. На другия день съ десетина души ще потеглимъ пеши за Одринъ. На нашата група бѣ опредѣлено отъ консулството — пеши да си отидемъ. Това сж решили отъ „икономически съображения“, защото много щѣло да костува по желѣзницата... Сетне голѣми били „формалноститѣ“ по завѣрка на паспортитѣ... Така поне се оправдаваше дипломатическиятъ ни агентъ.

Дадоха ни по 2—3 турски лири, пожелаха ни добъръ пжть и ние потеглихме. Бѣха ни

www.dlib.mk

дали и единъ водачъ, да ни покаже пѫтя до Деркосъ.

Весело ни бѣше. Поукрепнали отъ почивката, силитѣ ни бликаха неудържимо, още по-вече, че се завърщаме по домоветѣ си. Нѣкои сякашъ летѣха — едва смогвахме да ги настигнемъ.

Пѫтьтъ бѣше приятенъ и ние не чувствувахме умора. Срѣщахме турски селяни, спирахме се да размѣнимъ нѣкоя и друга дума — и пакъ поемахме напредъ.

Нашиятъ водачъ ни остави още при второто село. Продължихме сами.

Съ усиленъ ходъ бързахме да стигнемъ въ близкото турско селце и тамъ да пренощуваме. Да стигнемъ поне на свѣтло, защото времената бѣха неспокойни; чувахме за множество разбойнически банди. Тѣ спирали пѫтницитѣ по друмищата, ограбвали ги, даже убивали. Тия слухове се носѣха упорито, но ние не имъ отдадохме голѣмо значение. И да ни присрѣщнатъ — какво ще ни вематъ?

Слънцето отдавна бѣше залѣзло и вечерната дрезгавина започна да премрежва пѫтя ни. Ние вървѣхме напрѣко презъ една голѣма гора; бързахме да излѣземъ на шосето.

Вече бѣше мръкнало, когато поехме шосето. Селото отстоеше на два километра и ние се успокоихме.

www.dlib.mk

Изведнажъ чу се рѣзко изсвирване; спрѣхме и се вгледахме напредъ. На пжтя ни, възседналъ конь, съ пушка насочена срещу насъ, се изпречи грамадна човѣшка фигура.

— Стойте! Нито крачка напредъ — извика конникътъ съ силенъ гласъ и насочи срещу ни пушката си.

Изненадани, спрѣхме и се спогледахме. Не знаехме, какво да правимъ. Разбрахме, че сме попаднали въ ржцетѣ на разбойници. До като да се съвземемъ, разбойникътъ изсвири три пжти съ пищалката си; чу се наблизо отговоръ, следъ това и нѣколко гърмежи.

— Хайде, назадъ!.. Вървете предъ менъ!.. Който се опита да бѣга, ще изяде куршума.

— Но кой сте Вие? Какво искате отъ насъ? — осмѣлихъ се да го попитамъ.

— Тамъ ще ви кажа... Тамъ ще ми дадете смѣтка... Хайде, по-скоро! — изкреща разбойникътъ и пришпори коня си.

Никой отъ насъ нѣмаше оржжие; нѣмаше какво — подчинихме се и тръгнахме. Другаритѣ ми избързаха напредъ, но той имъ заповѣда да спратъ... Азъ вървѣхъ най-одире; на три крачки отъ коня на разбойника. Отъ време-навреме се обръщахъ, но бѣхъ пронизванъ отъ страшнитѣ погледи на бандита; пушката ме целѣше право въ главата.

Какво да правя? — Не намирахъ изходъ, напразно блъскахъ мислитѣ си.

www.dlib.mk

Пѫтьтъ лѫкатушеше край една голѣма пропасть. Изведнажъ въ съзнанието ми блесна мисъльта:

— Ако извикамъ и се нахвърля изведнажъ върху коня му?.. Ще го уплаша — и той ще полети въ пропастьта. Но ако коньтъ не се уплаши? Така или иначе — съ насъ е свършено.

Не далечъ отъ насъ подсвиркването се повтори. Явно бѣше: неговитѣ другари ни причакватъ въ завоя...

Обърнахъ се: коньтъ дишаше до врата ми; чувствувахъ пара отъ ноздритѣ му.

— Време е, — решихъ се азъ. — Въ единъ мигъ свѣткавично, замахнахъ съ тоягата и колкото гласъ имахъ извикахъ — какво — самъ не зная... Коньтъ се уплаши, одръпна се и се изправи на заднитѣ си крака. Разбойникътъ се уплаши, изгуби равновесие. Съ нечувана сила замахнахъ тоягата си и ударихъ коня, той подскокна, не се удържа на заднитѣ си крака и полетѣ въ пропастьта.

Моитѣ другари ме гледаха като замаяни.

— По-скоро — да бѣгаме по скоро къмъ селото! — извикахъ. Всички полетѣхме къмъ селото.

Стигнахме запъхтѣли, за голѣма изненада на нѣкои турци. Влѣзохме въ кафенето, гдето двама души допиваха кафето си.

Казахме приключението си.

Очуди ме, че не ги изненада, когато раз-

www.dlib.mk

правихме за станалото; като че ли е нѣщо обикновено.

Следъ малко дойдоха още нѣколцина, между които бѣше и кметътъ на селото. Разбраха, че сме биле присрѣщнати отъ разбойникътъ Яни, гъркъ по народность. Отъ нѣколко месеца той тормози населението въ тоя край. . . Всѣки день пращатъ потери, но безуспѣшно. Билъ опасенъ разбойникъ. Имало заклани нѣколко души българи, връщайки се за родината си като насъ пленици. Намѣрили труповетѣ имъ съблѣчени и обезобразени. Съветваха ни да се върнемъ утре обратно; кметътъ щѣлъ да ни даде двама души за охрана.

Не можехме да се не подчинимъ. Вечеряхме и си легнахме, вече решили, да се върнемъ обратно. Душата ми негодуваше. Рѣшихъ да отида веднага въ нашето консулство и да го упрѣкна за тая гавра съ българскитѣ войници. Какъ не имъ бѣ съвѣстно, оставихме мило и драго, бихме се, страдахме въ пленъ, и по чудо спасени — и сега, за нѣкаква си икономия — излагатъ по тоя начинъ живота на българския войникъ. Всичко туй щѣхъ да наговоря на консула; та дано се засрами; да спася поне живота на други като насъ нещастници.

И колко още работи мислѣхъ да му наговоря. . . Нека се върнемъ само!

www.dlib.mk

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ

26.

Сждба. Една съобразителность спаси живота на десеть души. Но ако не бѣхъ успѣлъ?

Нашиятъ консулъ остана очуденъ. Отпърво мислѣше, че го лъжа, но по дръзкитѣ ми думи — разбра истината. Видѣхъ какъ руменина покри лицето му; чувствуваше се виновенъ и не можеше да ме погледне право въ очитѣ.

За единъ день „дългата процедура“ по завѣрка на паспортитѣ бѣше уредена; ние се разположихме въ влака и чакахме съ нетърпение да удари третиятъ звънецъ.

И ето, влакътъ изсвири, разклати дългата си снага — и весело запуфтѣ. Тропотътъ на колелетата не се чуваше отъ нашитѣ пѣсни:

Мила, родино, ти си земенъ рай!
твойта хубость, твойта прелесть,
ахъ, тѣ нѣматъ край . . .

Така, като изъ едно гърло, запѣхме всички. Мнозина се просълзиха отъ радость, мнозина хвърляха шапкитѣ си и скачаха като луди.

Минаваме презъ познати мѣста: Чаталджа, Люле Бургазъ — все свѣтли страници изъ великата епопея на българския войнъ!

Тия краища съмъ ги обходилъ презъ Балканската война. Всѣко кжтче е свързано съ спомени, които никога нѣма да изгубятъ своята сила. Но тогава бѣхме победители; челата ни

www.dlib.mk

бѣха окичени съ лаврови вѣнци, но сетне сърби и гърци ги замѣниха съ тръне. Като че ли такова е предопредѣлението на българина: да жъне победи — и въ края на краищата, други да се кичатъ съ лавритѣ му, други да се разпореждатъ съ сждбинитѣ му.

Жестоко време на още по-жестока европейска дипломация! . .

Ние сме вече подъ родното небе . . . Вървимъ презъ нивя и ливади; задъ насъ останаха далечъ хубави гори и планини. Ние летимъ къмъ сърдцето на България, летимъ къмъ София, къмъ живия нервъ на нашата култура и общественъ животъ.

Небето е ясно; въздухътъ диша аромата на полскитѣ цвѣтя; птичкитѣ сж весели и сякашъ ни пригласятъ, приветствуватъ ни съ добре дошле.

Ние вече не сме сѣнки, а плъть и кръвь, съ мисъль и воля . . . На душата ни е леко; тя е просвѣтнала отъ страдания и вече е готова да прости за мжкитѣ ни . . .

Животътъ е тъй хубавъ и необятенъ! . . Ние ще се прелѣемъ въ неговата кипеща вълна, ще станемъ пакъ неговъ нервъ, ще станемъ отново хора . . .

Колко много просторъ и работа за всички! Макаръ и победени — ще се свиемъ въ черупката си, ще заздравимъ ранитѣ си и отново ще заработимъ . . . Отъ насъ има по-нещастна

www.dlib.mk

страна; татъкъ отвждъ Рила, влачи окови наша кръвна сестра . . . Колко работа ни предстои!

Ние вече не сме пленници, не сме мъртъвци. Гърци и сърби не убиха вѣрата ни, не угасиха пламъка въ душитѣ ни. Въ страданията тѣ ни закалиха — и въ тая мжка повече ни просвѣтна: да познаемъ тѣхъ и себе си, да познаемъ звѣра и човѣчното . . .

Да работимъ! Да работимъ!

София, 1919 година.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СКОПИЕ

www.dlib.mk

www.dlib.mk